Barn med frihetsberövade föräldrar

Kartläggning och analys

Socialstyrelsen

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2018-12-54
Publicerad www.socialstyrelsen.se, december 2018

Förord

Regeringen gav i regleringsbrevet för 2018 Socialstyrelsen i uppdrag att kartlägga de insatser som finns för barn som har frihetsberövade föräldrar, och bedöma om insatserna motsvarar de behov som barnen har. Socialstyrelsen ska även analysera om socialtjänsten har behov av stöd och i så fall och i vilken form. Ett jämställdhetsperspektiv ska särskilt beaktas i behovsbedömningen. Uppdraget ska redovisas till regeringen (Socialdepartementet) senast den 14 december 2018.

Rapporten har skrivits av utredarna Åsa Borén (projektledare), Ann-Kristin Sandebjer, Agnes Lundström och Jesper Symreng (jurist). Ansvarig enhetschef är Elisabeth Wärnberg Gerdin. Biträdande enhetschef Helene Klackenberg Ingrao är projektägare. Socialstyrelsen vill tacka alla som med engagemang och stort kunnande har deltagit i arbetet.

Innehåll

Förord 3
Sammanfattning 7
Behov hos barn med frihetsberövade föräldrar 7
Stöd som erbjuds 7
Analys av om stödet motsvarar behoven 8
Analys om socialtjänsten har behov av kunskapsstöd 8
Bakgrund 9
Uppdraget till Socialstyrelsen 9
Kartläggningens syfte 9
Metod och genomförande 9
Vem är frihetsberövad? 10
Barn med frihetsberövade föräldrar – juridiska utgångspunkter 12
Föräldraansvar 12
Barnkonventionen 12
Strategi för att stärka barnets rättigheter 13
Socialtjänstens ansvar 13
Civilsamhället 16
Framtidens socialtjänst 17
Sekretesslagstiftning 18
Barn med frihetsberövade föräldrar – forskning och erfarenheter 20
Rätt stöd kan förebygga 20
Skyddsfaktorer och resiliens 21
Fyra behov som behöver tillgodoses 21
Risker och stress för barn som har sin mamma på anstalt 23
Projekt för stärkt relation mellan frihetsberövade föräldrar och deras barn 24
Solrosen – verksamhet med stöd till barn och föräldrar 24
Medföljande barn 25
COPING-studien om barnens behov 27
Resultatredovisning 29
Kriminalvårdens arbete med barnperspektivet 29
Resultat från skrivelser 32
Besök hos lokala verksamheter som drivs av ideella organisationer 42
Resultat från enkätstudien 46
Socialstyrelsens analys och bedömning av om insatserna motsvarar behoven 55
Barns rätt till information om det stöd som finns 56

Tillgången till stöd för alla barn i Sverige 56
Socialtjänstens stöd till målgruppen 57
Barns rätt till kontakt med den frihetsberövade föräldern 58
Samverkan mellan aktörer inom olika verksamheter som rör barn för att stärka barnets rättigheter 59
Stödet till barn i extra sårbara situationer 59
Kunskapen om målgruppen 60
Trygghet och utveckling för barn som medföljer på anstalt 60
Jämställdhetsperspektiv 61
Analys av om socialtjänsten har behov av stöd 62
Referenser 64
Bilaga 1. Kvalitetsdeklaration 65

Sammanfattning

Socialstyrelsen har kartlagt de behov som barn med frihetsberövade föräldrar kan ha samt vilket stöd som finns för denna målgrupp. Myndigheten har sedan analyserat om det stöd som finns för barnen motsvarar deras behov. Vidare har Socialstyrelsen analyserat om socialtjänsten har behov av kunskapsstöd om målgruppen.

Varje år är det ungefär 8 000 barn och ungdomar som har minst en förälder i fängelse. Om frivård (kriminalvård ute i samhället) räknas in uppskattas det vara över 30 000 barn och unga som har en förälder som är frihetsberövad.

För att identifiera barnens behov, vilket stöd som finns och vad som behöver utvecklas har Socialstyrelsen gått igenom forskning och erfarenheter på området, frågat olika barnrättsorganisationer och myndigheter samt genomfört en enkätstudie till ett urval kommuner. För att få kunskap om hur barn själva ser på sina behov har Socialstyrelsen besökt tre lokala verksamheter inom den ideella sektorn, vilka erbjuder specifikt stöd till barn som har frihetsberövade föräldrar.

Behov hos barn med frihetsberövade föräldrar

Socialstyrelsen har bland annat identifierat följande behov:

- Barn har behov av att få åldersadekvat information om vad som har hänt, om sin situation och om hur de kan få stöd.
- Barn har behov av att ha god kontakt med den frihetsberövade föräldern och behöver stöd i hur detta ska ske så att det blir såväl tryggt som till barnets bästa.
- Barn har behov av att samtala om det som har hänt med vuxna som har kunskap om barnets situation – både enskilt och i grupp med andra barn i samma situation.

Stöd som erbjuds

Det är några ideella organisationer som står för mycket av det stöd som erbjuds målgruppen i dag. Dessa organisationer finns på ett tiotal platser i Sverige och erbjuder bland annat öppna mötesplatser, individuellt stöd och gruppverksamhet till både barn och föräldrar. Dock finns inte dessa organisationer i hela landet.

Vidare finns det en nationell stödtelefon samt en chattfunktion som finansieras och drivs av den ideella organisationen Bufff – Barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse.

Majoriteteten av kommunerna har varken specifika insatser för målgruppen (barn med frihetsberövade föräldrar) eller ett utvecklat förebyggande arbete för målgruppen. Endast ett fåtal kommuner har gruppverksamhet och

ger enskilt stöd till målgruppen, medan några kommuner erbjuder stöd i samarbete med andra aktörer.

Analys av om stödet motsvarar behoven

Socialstyrelsen har tagit utgångspunkt i barnkonventionen och strategin för barns rättigheter i både analysen och i bedömningen av om det stöd som finns i dag motsvarar de behov som finns hos barnen.

Vidare bygger Socialstyrelsens analys och bedömning på socialtjänstens långtgående ansvar för att barn och unga får en trygg uppväxt samt på deras ansvar för att arbeta uppsökande och förebyggande för att både upptäcka och stödja barn och unga.

Socialstyrelsens bedömning är att insatserna till barnen inte fullt ut motsvarar de behov som barnen kan ha. Myndigheten har identifierat några områden där stödet särskilt kan behöva utvecklas, bland annat:

- Barns rätt till information om att det finns stöd
- Tillgången till stöd för alla barn i Sverige
- Socialtjänstens stöd till målgruppen
- Barns rätt till kontakt med den frihetsberövade föräldern

Socialstyrelsens uppfattning är också att statliga medel skulle kunna bidra till att alla barn i Sverige får tillgång till ett utbyggt stöd antingen lokalt eller på distans.

Analys om socialtjänsten har behov av kunskapsstöd

Socialstyrelsens bedömning är att socialtjänsten har behov av kunskapshöjande insatser för att bättre kunna tillgodose de behov som barn med frihetsberövade föräldrar har.

Det är drygt 60 procent av kommunerna som önskar kunskapsstöd om målgruppen. Främst handlar det om att få mer kunskap om vilka behov barnen har samt om hur man framgångsrikt kan arbeta med målgruppen.

Kunskaperna behöver öka dels inom de av socialtjänstens verksamheter som arbetar direkt med barn, dels inom verksamheter som kommer i kontakt med barnens föräldrar (såsom försörjningsstöd och beroendeenheter). Kunskapshöjande insatser kan ge socialtjänsten stöd i hur de, inom ramen för sitt förebyggande uppdrag, kan samarbeta med andra aktörer för att via dessa nå ut med information till barn och föräldrar om var stöd finns att få.

Ökad kunskap behövs också för att förbättra samarbetet med de andra berörda aktörer som möter barn i målgruppen, exempelvis Kriminalvården, ideella organisationer och skolan. Socialstyrelsen anser även att det finns behov av särskild kunskap inom socialtjänsten om barn som medföljer en frihetsberövad förälder till anstalt.

Bakgrund

Varje år är det ungefär 8 000 barn och ungdomar som har minst en förälder i fängelse – men om även frivård[1] räknas in uppskattas det vara över 30 000 barn och unga som har en förälder som är frihetsberövad.

Dessa barn och ungdomar riskerar att fara illa till följd av just förälderns frihetsberövande och den livssituation som familjen därmed hamnar i. Att separeras från en förälder är svårt för ett barn – det är ofta skuld och skam knutet till att ha en familjemedlem i fängelse. När en förälder döms för ett brott och åtskiljs från sitt barn kan detta även kännas som ett straff för barnet.

Enligt barnkonventionen har barnen rätt att upprätthålla kontakten med en frihetsberövad förälder. I utredningen ”Barnkonventionen blir svensk lag” uppmärksammas dessa barn som en målgrupp där rättigheterna behöver stärkas (SOU 2016:19).

Uppdraget till Socialstyrelsen

Socialstyrelsen har i regleringsbrevet för 2018 fått följande uppdrag:

> *”Socialstyrelsen ska kartlägga vilka insatser barn vars föräldrar har frihetsberövande insatser erbjuds och om dessa insatser svarar upp mot de behov barnen kan tänkas ha. Socialstyrelsen ska utifrån resultatet även analysera om socialtjänsten har behov av stöd och i så fall och i vilken form. Ett jämställdhetsperspektiv ska särskilt beaktas i behovsbedömningen. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 14 december 2018.”*

Kartläggningens syfte

Socialstyrelsens kartläggning har fyra syften, nämligen att:

- kartlägga de behov barnen kan tänkas ha
- kartlägga vilka insatser som erbjuds barn vars föräldrar har frihetsberövande insatser
- bedöma om dessa insatser svarar upp mot de behov barnen kan tänkas ha och om det finns några skillnader mellan pojkars och flickors behov
- Analysera om socialtjänsten har behov av kunskapsstöd – och i så fall i vilken form.

Metod och genomförande

Socialstyrelsen har i denna kartläggning haft huvudfokus på det stöd och de insatser som ges av socialtjänsten och Kriminalvården samt på det specifika stöd som bedrivs inom civilsamhällets ideella organisationer.

[1] Frivård är kriminalvård som äger rum ute i samhället. Ett straff i frivård innebär både kontroll och stöd för de dömda.

Socialstyrelsen träffade inledningsvis representanter hos den ideella organisationen Bufff – barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse – dels för att få en introduktion till målgruppen och deras behov, dels för att ta del av medarbetarnas erfarenheter.

Vidare har en genomgång av relevanta rapporter om målgruppen genomförts för att fånga aktuellt kunskapsläge. Dessutom har en enkät genomförts i ett urval av kommuner. Detta för att få socialtjänstens erfarenhet av målgruppen, information om vilka specifika insatser de erbjuder samt vilka utmaningar de ser. Kommunerna fick möjlighet att beskriva om de önskar något kunskapsstöd i sitt arbete med målgruppen. En beskrivning av genomförandet av enkätstudien finns i kvalitetsdeklarationen i bilaga 1.

Vidare har Socialstyrelsen intervjuat två kvalitetsutvecklare vid Kriminalvårdens huvudkontor. Detta för att få information om deras arbete med barnperspektivet, vilka aktiviteter Kriminalvården har samt (även här) vilka utmaningar de ser.

Ett brev med frågor skickades dessutom till ett tiotal organisationer och myndigheter inom barnrättsområdet, bland annat till Barnombudsmannen (BO), Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) och Bufff, för att få deras erfarenheter av målgruppen.

Socialstyrelsen har i alla sina kontakter efterfrågat om aktörerna uppmärksammat om det finns några skillnader i pojkars och flickors behov.

För att få kunskap om hur barn själva ser på sina behov har Socialstyrelsen även besökt tre lokala verksamheter inom den ideella sektorn som erbjuder specifikt stöd till barn som har frihetsberövade föräldrar. Dessa verksamheter var Bufff:s lokalföreningar i Göteborg respektive i Karlstad samt Solrosen i Göteborg. Syftet med dessa besök var att få ta del av personalens konkreta erfarenheter av att möta barnen.

I november 2018 deltog Socialstyrelsen på en spridningskonferens som anordnades av Bufff för att berätta om arbetet med denna kartläggning och för att få ta del av andra aktörers erfarenheter av målgruppen.

Vem är frihetsberövad?

En person räknas som frihetsberövad om hen befinner sig i häkte, i fängelse eller om hen avtjänar sitt straff i frivården [1]. Den som misstänks för ett allvarligt brott kan häktas av domstolen i väntan på att brottet utreds. Personen är då misstänkt för ett brott och betraktas som oskyldig fram till fällande dom.

Vid ett allvarligt brott kan en person dömas till en påföljd i form av fängelsestraff, som kan vara från 14 dagar till livstid. Den 1 oktober 2017 fanns drygt 4 000 inskrivna i Sveriges anstalter, varav 94 procent var män och 6 procent var kvinnor. Det vanligast förekommande huvudbrottet för inskrivna i anstalt den 1 oktober 2017 var våldsbrott följt av narkotikabrott eller smuggling.

Frivård är en annan påföljd, vilket äger rum ute i samhället, och innebär både kontroll och stöd för de dömda. Frivården övervakar klienter som är villkorligt frigivna, har skyddstillsyn eller samhällstjänst eller som övervakas

med hjälp av elektronisk fotboja. Merparten av de som döms till kriminalvård finns i frivården. Kriminalvården har 34 frivårdskontor över hela Sverige och antalet klienter i frivården är ungefär 11 000.

Enligt Kriminalvården är det mellan 8 000 till 10 000 barn som har en förälder i häkte eller på anstalt, men en ännu större grupp är de barn som har sin förälder i frivården – vilket sammanlagt beräknas vara cirka 30 000 barn [1].

Barn med frihetsberövade föräldrar – juridiska utgångspunkter

Föräldraansvar

Av 6 kap. 2 § föräldrabalken (FB) framgår att den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av bland annat omvårdnad blir tillgodosett. Barnets vårdnadshavare ansvarar även för att barnet får den tillsyn som behövs – med hänsyn tagen till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter.

Att barnets vårdnadshavare ska se till att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda innebär dock inte att vårdnadshavaren personligen måste tillgodose dessa behov, även om hen normalt tar del i barnets vård och fostran. Ett stort ansvar för att barnet får en god uppväxt vilar också på samhället – bland annat genom förskola, skola och olika fritidsaktiviteter som samhället erbjuder.

Genom socialtjänsten kan de barn och föräldrar som behöver det få särskild hjälp (prop. 1981/82:168, Om vårdnad och umgänge m.m.).

Vårdnaden om ett barn ska utövas gemensamt – även när en av vårdnadshavarna är frihetsberövad. Detta innebär att det är vårdnadshavarnas ansvar att samarbeta och komma överens om barnets förhållanden – även i fråga om barnets kontakt med den frihetsberövade föräldern.

Barnkonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter – barnkonventionen – godkändes av Sverige år 1990. ”Sverige är därmed folkrättsligt förpliktigat att följa konventionen, vilket innebär att hela den offentliga sektorn och dess anställda både ska respektera, skydda och uppfylla konventionen” [4].

Barnkonventionen är en viktig utgångspunkt när det gäller det stöd som barn med frihetsberövade föräldrar kan behöva. En av barnkonventionens grundprinciper är artikel 3, som handlar om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.

Några andra artiklar i barnkonventionen som har särskild relevans för målgruppen:

- **Artikel 3:2 om skydd och omvårdnad** – handlar om att ett barn ska tillförsäkras sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som barnets vårdnadshavare har.
- **Artikel 12 om delaktighet** – anger att varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikt ska beaktas i förhållande till dess ålder och mognad.

- **Artikel 18 om stöd i föräldraansvaret** – handlar bland annat om att staten ska ge lämpligt bistånd till föräldrar och vårdnadshavare då de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran.
- **Artikel 9 om att barn inte ska hållas åtskilt från sina föräldrar mot sin vilja – utom när det är för barnets bästa**. Innebär att barn som inte bor med båda föräldrarna ska ha rätt att träffa båda två regelbundet.

Strategi för att stärka barnets rättigheter

Den 1 december 2010 godkände riksdagen den strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige som regeringen föreslagit i propositionen ”Strategi för att stärka barnets rättigheter” (prop. 2009/10:232). Flera av de principer som tagits fram i strategin kan vara tillämpliga för denna målgrupp. För att stärka barnets rättigheter i Sverige ska följande strategi gälla:

- All lagstiftning som rör barn ska utformas i överensstämmelse med barnkonventionen.
- Barnets fysiska och psykiska integritet ska respekteras i alla sammanhang.
- Barn ska ges förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem.
- Barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken.
- Föräldrar ska få kunskap om barnets rättigheter och erbjudas stöd i sitt föräldraskap.
- Beslutsfattare och relevanta yrkesgrupper ska ha kunskap om barnets rättigheter och omsätta denna kunskap i berörda verksamheter.
- Aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska stärka barnets rättigheter genom samverkan.
- Aktuell kunskap om barns levnadsvillkor ska ligga till grund för beslut och prioriteringar som rör barn.
- Beslut och åtgärder som rör barn ska följas upp och utvärderas utifrån ett barnrättsperspektiv.

Strategin uttrycker grundläggande förutsättningar för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Strategin utgår från de mänskliga rättigheter som **varje barn upp till 18 år** ska tillförsäkras enligt internationella överenskommelser, särskilt de åtaganden som följer av barnkonventionen. Rättigheterna ska således tillförsäkras *alla* barn – oavsett ålder, kön och funktionsnedsättning eller andra faktorer (barnkonventionen artikel 2).

Socialtjänstens ansvar

Kommunen har genom socialtjänsten det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp de behöver. Det innebär ingen inskränkning i det ansvar som andra huvudmän har. Det följer av 2 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Socialnämnden har också ett särskilt ansvar för barn och unga. Av 5 kap. 1 § SoL framgår att socialnämnden bland annat ska

- verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden

- i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom
- bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och ungdom far illa
- med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till ogynnsam utveckling
- i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet.

Socialtjänstens utredning av barns behov av skydd och stöd

Föräldrar eller en ung person kan själva söka sig till någon av socialtjänstens öppna verksamheter för rådgivning, inom ramen för så kallade serviceinsatser. Det kan vara en familjecentral, kommunens anhörigstödjare eller fältförlagda socialsekreterare.

Föräldrar eller en ung person kan också ansöka om bistånd i form av stödinsatser från socialtjänsten. Vid en ansökan om bistånd inleder socialtjänsten en utredning enligt 11 kap SoL, i syfte att klarlägga barnets behov av stödinsatser.

När det kommer en anmälan om oro till socialtjänsten för ett barn gör socialtjänsten en s.k. förhandsbedömning, för att ta ställning till om en utredning ska inledas eller inte. En anledning till att inte inleda en utredning kan vara att barnets eller den unges behov tillgodoses på annat sätt, t.ex. genom att familjen redan får insatser som bedöms som tillräckliga.

I det fall förhandsbedömningen visar att barnet kan ha behov av skydd eller stöd av socialtjänsten inleds en utredning enligt 11 kap 1 § SoL. Socialtjänsten gör då en allsidig utredning och undersöker såväl barnets behov som de resurser som finns för att tillgodose dessa hos föräldrarna och i barnets omgivning i övrigt. Utredningen utgör underlag för beslut om eventuella stödinsatser, såsom familjebehandling, kontaktperson eller placering utanför hemmet. De insatser som föreslås utformas av socialtjänst och familj tillsammans och är frivilliga.

Öppna insatser till barn under 15 år förutsätter vårdnadshavarnas samtycke. Enligt 3 kap. 6 a § 2 st. SoL får socialnämnden besluta om öppna insatser för ett barn som har fyllt 15 år även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

Endast om det bedöms föreligga påtaglig risk för att barnets hälsa och utveckling skadas kan socialtjänsten ansöka i förvaltningsrätten om vård mot föräldrars vilja enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

Socialtjänstens förebyggande arbete

Kommunens socialtjänst ska bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och ungdom far illa (5 kap. 1 § 3

SoL). Av socialtjänstlagen och dess förarbeten[2] framgår bl.a. följande om socialtjänstens förebyggande arbete:

En av huvuduppgifterna för den sociala barn- och ungdomsvården är att bedriva allmänt inriktat och förebyggande arbete. Med förebyggande insatser avses insatser som sätts in tidigt för att förhindra en ogynnsam utveckling oavsett barnets eller den unges ålder.

Det förebyggande arbetet kan bedrivas inom ramen för generella verksamheter, som exempelvis en familjecentral, en ungdomsmottagning, en skola etc. eller i nära samverkan med sådana basverksamheter. Arbetet kan även ske genom exempelvis föräldrastödsprogram och gruppverksamheter för barn.

Det är även viktigt att socialtjänsten arbetar med att synliggöra den verksamhet man bedriver för barn och unga, exempelvis genom information på nätet, ute i skolorna och på andra platser där man vet att barn och unga finns. Det är ett sätt för socialtjänsten att bli mer närvarande och synligare.

Samverkan inom ramen för det förebyggande arbetet

I socialtjänstlagen finns en allmän bestämmelse om att socialtjänsten i den uppsökande verksamheten ska samverka med andra aktörer när det är lämpligt (3 kap. 4 § SoL). I frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa måste socialtjänsten samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Socialtjänsten har ett huvudansvar för att samverkan kommer till stånd och har således en samordnande och pådrivande roll för att barns och ungas behov ska kunna tillgodoses (5 kap. 1a § SoL).

Bestämmelser om samverkan finns även för andra huvudmän. Polisen ska till exempel enligt 6 § polislagen (1984:387) fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dessa om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem.

Anmälnings- och uppgiftsskyldighet

Ett barn som får en förälder frihetsberövad kan riskera att fara illa och då föreligger en anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § SoL för yrkesverksamma och myndigheter. Kriminalvården är ett exempel på en sådan myndighet. Även andra personer bör göra en anmälan med stöd av 14 kap. 1c § SoL om de får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma vars verksamhet berör barn och unga är dessutom skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av stöd och skydd (14 kap. 1 § tredje stycket SoL).

Ideella organisationer

Ideellt arbetande organisationer, exempelvis BRIS och Rädda Barnen, och deras tjänstemän, omfattas generellt inte av anmälningsskyldigheten. De omfattas istället av den allmänna rekommendationen i 14 kap. 1 c § SoL att var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla

[2] Proposition 2012/13:10, Stärkt stöd och skydd för barn och unga, samt prop. 1979/80:1 och prop. 2000/01:80.

detta till socialnämnden. Enligt förarbetena[3] omfattas däremot exempelvis läkare och psykologer som är anställda i sådana ideella organisationer när de utövar sitt yrke inom ramen för organisationens verksamhet.

Ideella föreningar som genom avtal med kommunen utför insatser enligt socialtjänstlagen omfattas också av anmälningsskyldigheten.

Detsamma gäller för frivilligorganisationer som bedriver tillståndspliktig verksamhet enligt 7 kap. 1 § SoL. Det går att läsa mer om detta i Socialstyrelsens vägledning Fristad från våld – en vägledning om skyddat boende (2013).

Andra aktörers uppgifter inom det förebyggande arbetet

Flera samhällsorgan – såsom förskola och skola, hälso- och sjukvården samt rättsväsendet – har också uppgifter som syftar till att förebygga att barn och unga far illa eller riskerar att fara illa.

De verksamheter som har den vardagliga kontakten med barn och ungdomar har ett stort ansvar att både uppmärksamma och agera när man befarar att någon riskerar att fara illa. Socialtjänsten har i detta sammanhang en nyckelroll och har därmed särskild kompetens på området. Denna kompetens är värdefull i det arbete som bedrivs i samhället i stort för att förebygga att barn och ungdomar utvecklas ogynnsamt.

Civilsamhället

Även organisationer inom det civila samhället som riktar sig till barn och unga fyller en viktig funktion när det gäller det förebyggande arbetet och välfärden i samhället.

Regeringen föreslog i propositionen ”En politik för det civila samhället” (prop.2009/10:55) att målet för politiken ska vara att förbättra villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin. Detta ska ske på följande sätt:

- i dialog med det civila samhällets organisationer
- genom att utveckla det civila samhällets möjligheter att göra människor delaktiga
- genom att stärka det civila samhällets förutsättningar att bidra till samhällsutvecklingen och välfärden
- genom att fördjupa och sprida kunskapen om det civila samhället.

Under 2000-talet har flera initiativ tagits för att förtydliga relationerna mellan den offentliga sektorn och organisationerna inom det civila samhället. Denna utveckling har även pågått i flera andra europeiska länder. I Sverige undertecknades år 2008 den första överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området samt Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). I den överenskommelsen togs sex gemensamma principer fram som grund för samverkan mellan de idéburna organisationerna och det offentliga samhället. Dessa återfanns i propositionen ”En politik för det civila

[3] Proposition 1996/97:124, Ändring i socialtjänstlagen.

samhället” (prop. 2009/10:55). De principer som ska prägla relationerna mellan staten och civilsamhället är:

- självständighet och oberoende
- dialog
- kvalitet
- långsiktighet
- öppenhet och insyn
- mångfald.

Organisationer inom det civila samhället är ofta beroende av finansiering genom statsbidrag eller andra källor. Om finansieringen inte är förutsägbar från ett år till ett annat kan det bli svårt att arbeta långsiktigt. Bristen på långsiktighet är något som organisationerna har uppmärksammat som ett hinder i en utvärdering som Socialstyrelsen gjort av statsbidraget till vissa organisationer inom det sociala området [2]. En önskvärd förändring som organisationerna lyfter där är att bidragen ska vara treåriga. I samma utvärdering tar flera organisationer upp möjligheten till **idéburet offentligt partnerskap** (**IOP**) med landsting och/eller regioner och kommuner – som en möjlighet till en mer långsiktig och stabil verksamhet.

IOP är en samverkansmodell mellan den offentliga sektorn och idéburen sektor. Syftet är att stötta en verksamhet som hanterar en samhällsutmaning och ge dem möjlighet att aktivt delta och bidra till samhällsutvecklingen. IOP-avtal omfattar oftast en speciell verksamhet som ägs av en idéburen organisation där den offentliga sektorn vill medverka, eftersom utmaningen inte kan lösas på egen hand.

Framtidens socialtjänst

I delbetänkandet ”Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst” (SOU 2018:32) redogör utredningen Framtidens socialtjänst för de bedömningar som ligger till grund för sitt arbete. Några av utredningens slutsatser när det gäller socialtjänstens förebyggande arbete är:

Goda, jämlika uppväxt- och levnadsvillkor är en nyckel för att undvika sociala problem och för att uppnå god och jämlik hälsa. Uppväxtvillkor, sociala miljöer och samhälleliga sammanhang är sällan neutrala utan innehåller ofta både risk- och skyddsfaktorer som antingen kan bidra till att skapa sociala problem eller till att förebygga problem.

Socialtjänstens förebyggande arbete syftar till att förebygga sociala problem och social utestängning och bör bedrivas på både samhälls-, grupp- och individnivå. Förebyggande arbete i socialtjänsten har ett värde ur brukar-, professions-, socialnämnds- och samhällsekonomiskt perspektiv.

Kommunen bör ta ett övergripande och aktivt ansvar för att samordna det förebyggande arbetet i kommunen och för socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen.

Utredningen anser att det är angeläget att former och arbetssätt för socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen utvecklas och etableras.

Sociala investeringar kan vara ett medel för att socialtjänsten ska arbeta förebyggande. Det innebär att förebyggande insatser ses som en investering och inte enbart som en kostnad.

Sekretesslagstiftning

Sekretess gäller inom såväl socialtjänsten, hälso- och sjukvården, skolan och kriminalvården. Det innebär att sekretesslagstiftningen har betydelse och kan vara ett hinder bl.a. när det gäller möjligheten att få kännedom om barn som har frihetsberövade föräldrar. Om en person i en verksamhet, exempelvis skolan, får information om att barnet har en frihetsberövad förälder är det något som normalt sett inte kan delas med andra. Även när det gäller vårdnadshavares roll har denna lagstiftning betydelse eftersom vårdnadshavare enligt 6 kap. 11 § FB har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.

Sekretess inom socialtjänsten

Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilda eller någon honom eller henne närstående lider men, så kallat omvänt skaderekvisit (26 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen [2009:400], OSL). En sekretessbelagd uppgift får inte röjas för enskilda eller för andra myndigheter om inte annat anges i OSL eller annan lag eller förordning som OSL hänvisar till (8 kap. 1 § OSL). Sekretessen gäller också mellan olika verksamhetsgrenar inom en myndighet, när de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra (8 kap. 2 § OSL).

Ett barn som är part i ett ärende har med vissa undantag rätt att ta del av uppgifter som rör barnet själv (10 kap. 3 § OSL). Relevanta uppgifter om barnet kan som huvudregel även lämnas till vårdnadshavaren (12 kap. 3 § OSL). Beroende av barnets ålder och mognad behöver dock socialnämnden ta hänsyn till om det är barnet eller vårdnadshavaren som förfogar över sekretessen.

Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning (10 kap. 28 § OSL). En sådan uppgiftsskyldighet finns i 14 kap. 1 § SoL.

Om den enskilde samtycker kan sekretesskyddade uppgifter lämnas ut (10 kap. 1 § och 12 kap. 2 § OSL).

Socialnämnden kan med stöd av 10 kap. 2 § OSL i vissa fall lämna ut sekretessbelagda uppgifter, till exempel om det är nödvändigt för att en utredning ska kunna genomföras enligt 11 kap. 2 § SoL. Socialnämnden har också möjlighet att till åklagare och polis lämna uppgifter som angår misstanke om att ett barn kan ha utsatts för vissa brott (10 kap. 21 § OSL).

Sekretess mellan myndigheter

Den omständigheten att flera myndigheter samverkar innebär ingen förändring i den sekretess som råder mellan myndigheter. Om myndigheter deltar vid till exempel en samrådsgrupp företräder alltså varje tjänsteman sin myndighet och är bunden av den sekretess som gäller för myndigheten.

För att kunna samråda i ett enskilt ärende krävs antingen att den enskilde samtycker eller att utbytet är möjligt med tillämpning av en sekretessbrytande bestämmelse. Annars behöver uppgifterna om personen det gäller vara avidentifierade.

Sekretess hos andra aktörer

Inom skolan gäller samma grad av sekretess som inom socialtjänsten för uppgifter om barn och unga, dvs. sekretess gäller om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (23 kap. 1-5 §§ OSL). Samma grad av sekretess gäller inom hälso- och sjukvården (25 kap. 1 § OSL).

Inom kriminalvården gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående lider men eller att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs (35 kap. 15 § OSL).

Både skolan, hälso- och sjukvården och kriminalvården omfattas av anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL.

Barn med frihetsberövade föräldrar – forskning och erfarenheter

Detta kapitel ger en sammanställning av forskning och erfarenheter som belyser området barn med frihetsberövade föräldrar. Barn med frihetsberövade föräldrar är inte en heterogen grupp, och deras tillvaro, reaktioner och behov kan skilja sig åt på många sätt. Det är dock en grupp som kan möta svårigheter på grund av en tillvaro med riskfaktorer – såsom kriminalitet, missbruk eller psykisk ohälsa hos föräldrarna – och majoriteten av barn påverkas negativt.

Något som förenar barnen med frihetsberövade föräldrar, trots alla skillnader som finns i deras livssituation, är att själva frihetsberövandet:

- oftast innebär en separation och en förlust för barnet
- är förknippat med (rädsla för) stigma, skam och därtill hörande hemlighetsmakeri
- ofta innebär strukturella och ekonomiska förändringar inom familjen [3].

Rätt stöd kan förebygga

Barn som får en förälder frihetsberövad kan på många sätt jämföras med barn i andra situationer där en förälder eller annan närstående drabbas av allvarliga svårigheter. Det handlar om situationer som påverkar alla familjemedlemmar, familjeklimatet, föräldrarnas psykiska hälsa, förutsättningarna för föräldraskap, vardagen samt hur barnen mår. För barnen kan det medföra oro, orimligt ansvarstagande, förändringar i vardagen och svåra upplevelser. På sikt kan detta leda till svårigheter i skolan, egen ohälsa och andra negativa konsekvenser för barnet.

Frihetsberövade föräldrar kan ha svårt att vara ”goda föräldrar” fullt ut och risken finns att deras barn får sämre förutsättningar i livet än andra barn. Därför är det viktigt med insatser som förhindrar att problemen förs vidare till nästkommande generationer, till exempel genom att stödet inriktas på både familjens, föräldrarnas och barnens behov [4].

Det handlar om att stärka barnens skyddsfaktorer genom ofta rätt enkla åtgärder – som att ge adekvat information och svara på frågor, hjälpa familjen att kunna tala om problemen, låta barnen ge uttryck för sin oro och sina upplevelser, se till att de har möjlighet till kamratrelationer och fritidsintressen och får stöd i skolarbetet – helt enkelt se till att barnen har en fungerande vardag.

Grundläggande faktorer är trygga relationer i familjen och någon stöddjande vuxen utöver föräldrarna, samt att föräldrarna får den hjälp och det stöd de behöver, både för egen del och i sitt föräldraskap.

Samhällets stöd kan därför sägas riktas mot tre målgrupper, vilket kan ses som förebyggande arbete.

- **Stöd till omsorgsföräldern** – alltså den förälder som bor med barnet och som har den dagliga omsorgen om barnet. Detta ger på sikt både minskad ohälsa och sjukskrivning.
- **Föräldraskapsstöd till den frihetsberövade** – kan ses som brottsförebyggande eftersom det bidrar till färre återfall i brott.
- **Stöd till barnet** – bidrar både till att minska stigma, socialt utanförskap, psykisk ohälsa samt risken för eget kriminellt beteende

Skyddsfaktorer och resiliens

Det finns mycket forskning som berör de risker som en förälders frihetsberövande kan innebära för barnet – både på kort och lång sikt. De senaste åren har forskningen utvecklats mot att också fokusera på **skyddsfaktorer** och **resiliens** hos barnen, där resiliens innebär dels barns förmåga att stå emot påfrestningar, dels barns återhämtningsförmåga – en förmåga som grundar sig både på inre faktorer (hos barnet) och på yttre, omgivande faktorer.

Några viktiga skyddsfaktorer är socialt stöd från personer utanför familjen, positiva relationer mellan barn och föräldrar, positiv självkänsla samt externa stödsystem som bidrar till att barnets **copingförmåga** ökar. Copingförmåga (eller coping) kan här definieras som det sätt på vilket barnet hanterar stress och påfrestningar i vardagen. Barn med frihetsberövade föräldrar kan mobilisera styrka för att hantera den stress och de risker som de exponeras för med hjälp av familj och ett samhälleligt stödsystem [3].

Fyra behov som behöver tillgodoses

I en kunskapsöversikt från 2013 sammanfattades aktuell forskning och litteratur kring hur tillvaron påverkas av att ha en frihetsberövad förälder och vilka konsekvenser detta kan få för barnet. En stor del av översikten behandlar forskning kring skyddsfaktorer, barns stödbehov och resiliens. Översikten bygger på sammanlagt 31 texter publicerade i Europa och USA mellan åren 2000 och 2013 [3].

I översikten identifieras fyra behov som barnen kan ha. Om dessa behov tillgodoses är de att betrakta som **skyddsfaktorer** i barnets tillvaro. En övergripande slutsats i översikten är att barn behöver tillgång till yttre resurser och en möjlighet att utveckla sina egna resurser, färdigheter och copingstrategier för att de ska kunna hantera sin situation och dess konsekvenser på ett konstruktivt sätt utifrån omständigheterna. Dessa fyra behov som barnen kan ha är:

- information och kommunikation
- god kontakt med den frihetsberövade föräldern
- närvarande föräldrar som samarbetar med varandra
- känslomässigt stöd och respektfullt bemötande från familj och professionella.

Information och kommunikation

Barn behöver både konkret, åldersadekvat information om sin situation och möjlighet att prata öppet om sina känslor, tankar och erfarenheter. I första hand handlar detta om att få information om att mamma eller pappa sitter i fängelse och vad detta innebär.

Barnens främsta källa till information är föräldrarna – men även när föräldrarnas intentioner med att hemlighålla frihetsberövandet är goda så kan barnet fara illa. En studie i kunskapsöversikten visar att ju högre krav föräldrarna ställer på barnet vad gäller att hålla frihetsberövandet hemligt, desto högre nivå av stigma upplever barnet. Den bästa kombinationen för barnet är **mycket socialt stöd** och en **förmåga till selektivt berättande**. Att inte berätta för *någon* är skadligt, men det är också problematiskt att berätta för *alla*. Socialt stöd kan därför handla om att hitta en balans mellan dessa två ytterligheter.

Även när det gäller andra aspekter av frihetsberövandet är det viktigt att ge barnen information. När barnen ska besöka sin förälder på anstalten så behövs tydlig och anpassad information om hur besöket ska gå till och vilka känslor besöket kan väcka.

Vidare är barns resiliens kopplad till öppna kommunikationssystem – barnen behöver således få prata om sin situation *medan de befinner sig i den*. I samtalet får barnet möjlighet både att bearbeta och att förstå sina känslor kring och reaktioner på frihetsberövandet. Barnet får även möjlighet att utveckla sin förmåga att hantera situationen. Det är därför viktigt att prata med barnen genom hela upplevelsen – och att börja så tidigt som möjligt.

God kontakt med den frihetsberövade föräldern

Kunskapsöversikten visar att det finns stöd för att barn och unga både mår bra av att och vill hålla kontakten med och träffa sin förälder under tiden som hen är frihetsberövad. Resultat från en svensk studie visar bland annat att en god kontakt med den frihetsberövade föräldern är viktig för barnens resiliens.

De flesta barnen i studien beskrev relationen till den intagne som god – och själva fängelsevistelsen som det stora problemet [5]. Denna forskning ska enligt kunskapsöversikten ställas mot de allmänna föreställningar som kan finnas om barns besök på anstalt: att det kan leda till negativa reaktioner hos barnet, att det kan ”normalisera” fängelsestraffet och brottet eller att barnet återtraumatiseras.

Det finns flera hinder för barnen när det gäller kontakten med föräldern på insidan. I kunskapsöversikten hänvisas det till en studie som lyfter fram följande fyra aspekter:

- Besök kan bli svårt på grund av långa resor och krock med skoltider och begränsade besökstider.
- En del barn har ingen vuxen som kan följa med dem.
- Barnets omsorgsgivare kanske inte vill att barnet ska besöka anstalten.
- Fängelsemiljö generellt är inte särskilt barnvänlig och kan verka skrämmande.

Närvarande föräldrar som samarbetar

Barnets omsorgsgivare spelar en avgörande roll i frågan om hur relationen mellan barnet och den frihetsberövade föräldern utvecklas. Det som gör situationen för barnen så unik är att deras relation med föräldern på insidan är så beroende av omsorgsgivaren på utsidan och dennes känslor och beslut.

Den hemmavarande omsorgsgivaren har makten över den fysiska relationen och har dessutom det dagliga ansvaret att förklara och översätta det som händer. Barnets förmåga att hantera frihetsberövandet är direkt kopplad till omsorgsgivarens förmåga att stötta barnet – och denna förmåga ökar om omsorgsgivaren i sin tur får adekvat stöd utifrån.

Barnen behöver närvarande och välfungerande föräldrar som kan samarbeta om allt som rör barnet – trots eventuella konflikter. Stöd till föräldrar när det gäller föräldraskap, samarbete och kommunikation bidrar till att barnen mår bättre. Även när barnet bor hos en släkting eller i familjehem spelar kommunikationen och samarbetet mellan de vuxna en stor roll.

Stabiliteten och närvaron hos barnets omsorgsgivare är en nyckelfaktor när det gäller barns resiliens. Barn vars föräldrar fortsätter samarbeta i syfte att det ska bli så bra som möjligt för barnet har bättre framtidsutsikter än barn vars föräldrar har en ansträngd relation.

Känslomässigt stöd och respektfullt bemötande

Det fjärde behovet som identifieras i kunskapsöversikten är behovet av känslomässigt stöd och respektfullt bemötande – vilket kan komma i många olika former och från olika källor. Det kan vara antingen formellt (till exempel från en professionell organisation) eller informellt (till exempel från familj och nätverk).

Barn behöver ett stöd som är anpassat efter deras individuella situation och behov. När det gäller professionellt stöd så är **bemötandet** av avgörande betydelse. Alla barn behöver dock inte stöd utifrån. Vissa barn är bara en del av en helt ”vanlig” familj som just nu befinner sig i en extraordinär situation. Andra behöver bara tillfällig hjälp, till exempel med att underlätta föräldrakontakten.

Det finns dock forskningsstöd som visar att barn behöver både känslomässigt, kognitivt och socialt stöd för att kunna hantera sin situation. Barnet behöver tillgång till insatser som motsvarar deras behov, men det råder stor brist på forskning om vilka praktiker och metoder som är effektiva.

Risker och stress för barn som har sin mamma på anstalt

I en svensk avhandling från 2009 skildras situationen för barn som har en mamma intagen i kriminalvårdsanstalt [6]. Resultatet visar att alla barn i undersökningen varit exponerade för stress och risk, just på grund av att deras mödrar hade blivit dömda till ett fängelsestraff. Framförallt barnens känslomässiga funktion påverkades negativt av den ofrivilliga separationen. I undersökningen framkommer att det kan lindra stressen hos barnen om de får möjlighet till en kontinuerlig relation till sin intagna mamma samt stöd i

sin situation. Detta skulle medföra att barnen lättare kan återhämta sig från sina svåra upplevelser.

Projekt för stärkt relation mellan frihetsberövade föräldrar och deras barn

År 2011 utvärderades projektet ”Godnattsagor inifrån” som bland annat syftade till att stärka relationen mellan frihetsberövade föräldrar och deras barn [7]. Det skulle även ge de intagna föräldrarna möjligheter att på ett positivt sätt medverka i sina barns liv. Under projektets gång fick papporna spela in när de läste högt ur en bok. Ljudinspelningen skickades sedan till barnen som kunde lyssna när pappan läste.

Utvärderingen av projektet visade att pappornas medverkan i många fall har påverkat barnens känslor i positiv bemärkelse. Barnen fann tröst i att höra sin pappas röst och läsningen skapade ett samtalsämne mellan barnen och papporna. Barnen fick en positiv bild av läsning och sagor och dessutom kände de sig sedda av sina pappor, vilket gjorde att de kände sig mindre övergivna.

Solrosen – verksamhet med stöd till barn och föräldrar

Det finns ett antal ideella organisationer som arbetar med stöd åt målgruppen och en av dessa har utvärderats av FoU i Väst. Gr. under 2018 [8]. En sådan organisation är Solrosen som drivs av Göteborgs räddningsmission i lokaler i centrala Göteborg. Solrosens syfte är att stödja och förbättra situationen för barn som har en förälder eller annan anhörig som är eller har varit frihetsberövad. Solrosens personal utgår från barns rättigheter och arbetar med att ”bygga broar” mellan barnet och den frihetsberövade föräldern samt ger stöd till omsorgsföräldern.

På Solrosen arbetar personer med socionomutbildning eller motsvarande samt med olika typer av vidareutbildning (till exempel så kallad steg 1-utbilding). Basverksamheten utgörs dels av individuella stödsamtal för barn och vuxna, gruppverksamhet och uppsökande arbete i anstalter och skolor, dels av utbildning och påverkansarbete riktat mot kriminalvård, skola och socialtjänst.

I utvärderingen svarade 42 personer som varit i kontakt med Solrosen på en enkät, de flesta var ensamstående mammor. Intervjuer och fokusgrupper hölls dessutom med Solrosens och kriminalvårdens personal, liksom intervjuer med barn och unga som har frihetsberövade föräldrar.

Av enkätsvaren framkom att omsorgsföräldrarna hade kontakt med Solrosen både för sin egen och för barnets skull, där vanligaste aktiviteten var enskilda samtal. Bilden av Solrosen var övervägande positiv – Solrosen upplevdes skapa möjlighet att träffa andra familjer och utgöra en plats där barnen känner sig trygga. Den kvalitativa analysen i utvärderingen kom fram till att Solrosen upplevs ha en stödjande och stärkande roll för de som kommer i kontakt med verksamheten.

På Solrosen kan barn och vuxna ”vara sig själva” och vara öppna i sin kommunikation med omgivningen, vilket annars är svårt. Detta skapar en möjlighet att dela erfarenheter med andra och att känna sig som en del av ett sammanhang. Solrosen upplevs också ha en frigörande kraft – inte minst genom musik och bearbetning av det som har varit via samtalen. Samtal, sång och musik bidrar till att barn och föräldrar kan göra sina röster hörda, samt bidrar till ökat självförtroende, bearbetning och inte minst glädje och hopp.

Andra resultat från rapporten är att Solrosen spelar en viktig roll utifrån ett samhällsperspektiv, eftersom flera upplever att de inte fått tillräckligt stöd från samhället i samband med frihetsberövandet av en familjemedlem. Solrosens personal utgår från barns rättigheter när de arbetar med att skapa broar mellan barnet och den frihetsberövade föräldern samt ger stöd till omsorgsföräldern. Solrosen betonar kommunikationens betydelse och barns rätt att få veta sanningen.

I utvärderingen framkom också att Kriminalvårdens personal har stort förtroende för Solrosens personal och uppfattar dem som kompetenta, flexibla och arbetande i samma riktning som Kriminalvårdens personal. Att Solrosen bidrar med barnperspektivet och öppnar upp för samtal med klienterna och står för kontinuitet – eftersom de finns kvar även efter anstaltstiden. Att Solrosen följer med barn på besök lyftes också, då detta ibland är en förutsättning för kontakten mellan barn och förälder.

En annan slutsats från utvärderingen är att fristående organisationer behövs i stöd till barn och familjer eftersom många har negativa erfarenheter av myndigheter och kan hysa misstro gentemot dem. Solrosen står neutral i relation till myndigheter, vilket verkar vara viktigt i relation till de berörda familjerna som många gånger tappat sin tilltro till samhällssystemet. Oberoendet innebär dock en sårbarhet – såsom att Solrosen inte har mandat att ställa krav på andra myndigheter och organisationer – liksom att de är beroende av externa medel för att kunna bedriva sin verksamhet.

Från barnets perspektiv nämns Solrosen som en plats där de kan prata ut, ta det lugnt, sjunga och få nya kompisar. Barnen uppger att det är viktigt att ha en plats där man slipper dölja sin situation för andra samt att känslan av ensamhet minskar genom att träffa andra som delar liknande erfarenheter.

Medföljande barn

Av 2 kap. 5 § fängelselagen (2010:610) följer att Kriminalvården kan medge att en intagen får ha sitt spädbarn hos sig, om det kan anses vara till barnets bästa. Inför beslut om medföljande barn ska Kriminalvården enligt 11 § fängelseförordningen (2010:2010) inhämta yttrande från socialnämnden. Socialnämnden ska yttra sig om ifall det är lämpligt för barnet att vistas med sin vårdnadshavare på anstalten.

Enligt uppgift från Kriminalvården så handlar det om cirka 10 medföljande barn i anstalt per år. Ålder är reglerat till ”första levnadsåren” enligt prop.2009/10:135 s. 128. I huvudsak är det barn som föds under verkställighet eller i häkte, ett fåtal barn är medföljande in i anstalt för verkställighet.

Lagstiftningen är sedan 2011 könsneutral, vilket innebär att såväl fäder som mödrar kan ansöka om att ha sitt barn med sig under verkställigheten.

Hittills har det dock endast varit aktuellt att mödrar haft barn med sig. Samtliga kvinnoanstalter har i olika skeden tagit emot kvinnor med medföljande barn [9].

Försöksverksamhet med familjepedagoger i anstaltsmiljön när barn medföljer

Verksamheten Solrosen och Kriminalvården har sedan många år ett samarbete. När antalet medföljande barn ökade (från år 2008 och framåt) och ärendenas komplexitet ökade, bidrog ofta Solrosen med expertkunskap och utökat engagemang i de aktuella familjerna.

Inom ramen för ett samarbete mellan Kriminalvården och Solrosen genomfördes en provverksamhet med familjepedagoger i anstaltsmiljö under perioden 2013 till 2014. I slutrapporten från 2014 är de sammanfattande slutsatserna följande:

- Kriminalvården behöver samordna och leda arbetet med medföljande barn samt lyfta detta från lokalnivå till en övergripande och hållbar verksamhetsutveckling. Som ett led i detta behöver de även tydliggöra uppdrag, mål och metod.
- Kriminalvården måste avsätta resurser till arbetet med medföljande barn för att säkerställa en rättssäker verksamhet som tillgodoser barnens behov. Med ”resurser” menas bland annat kompetens, tillgänglighet och tid.
- Kriminalvården behöver centralt driva frågan om samverkan med socialtjänsten – när det gäller barnrättsfrågor i allmänhet och barn som medföljer till anstalt i synnerhet. Om nödvändigt måste frågan om lagändringar aktualiseras.
- På lokal nivå måste chef och personal ha kompetens och drivkraft att styra och hantera frågan på ett professionellt sätt. Personal på enheter som tar emot barn behöver kunskap om barns utveckling, anknytning och föräldraskap [9].

I slutrapporten säger man att det under åren har aktualiserats olika initiativ för att förbättra för medföljande barn, men utan att några påtagliga förändringar på strukturell nivå har gjorts. Ett exempel på initiativ är en kartläggning av Kriminalvården och Socialstyrelsen, där det konstaterades att situationen med barn som vistas i fängelse borde vara bättre organiserad såväl juridiskt som praktiskt [10].

Vidare nämner man i slutrapporten ett Barnrättsseminarium (2013) med fokus på medföljande barn och samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård. Detta följdes upp år 2014 med deltagare från både Kriminalvården, Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) samt Solrosen. Vid mötet lyftes återigen behovet av förbättrad samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård – särskilt i samband med att ett barn följer med sin förälder på anstalt.

COPING-studien om barnens behov

COPING – Children of Prisoners, Interventions & Mitigations to Strengthen Mental Health – var ett EU-projekt mellan år 2010 och 2012 med syftet att undersöka förutsättningarna för barn med frihetsberövade föräldrar att hantera sin situation i Sverige, Tyskland, Rumänien och Storbritannien.

Projektet innehöll både en enkätstudie och djupintervjuer med barn och deras föräldrar, intervjuer och fokusgrupper med intressenter och samhällsaktörer kring barnen. Den innehöll även en kartläggning av kriminalvårdens och samhällets interventioner för barnen och deras familjer.

Det finns en svensk rapport där 50 barn i Sverige ingår som visar att svenska barn har märkbara behov av hjälp och stöd i samband med att en förälder blir intagen i fängelse eller häkte. Barnen själva uppger att de behöver mest hjälp med hur de mår, det vill säga ett känslomässigt stöd. Därefter följer hjälp med skolrelaterade saker. Omsorgsföräldrarna, som också bedömde barnens behov, betonar framförallt behovet av information om stöd för dessa barn, följt av barnens behov att få hjälp med sina läxor [5].

Vidare visar studien, utifrån de intervjuer som gjorts med olika samhällsaktörer i Sverige, att den hjälp som ett barn och dennes familj faktiskt får till stor del beror på vilka aktörer man möter. Barn på orter som saknar lokal verksamhet har därmed svårt att få hjälp med sina behov i samband med att en förälder berövas sin frihet. Likaså kan omsorgsföräldern uppleva att stöd saknas även där lokal verksamhet finns, men situationen kan försvåras avsevärt ifall lokal ideell verksamhet saknas.

Insatserna motsvarar inte behoven

COPING-studien visar ett glapp mellan barnens eller deras omsorgsfamiljers behov och de insatser som erbjuds. Ett exempel är att tidpunkten för stödet till barnen inte är anpassad till händelsekedjan i samband med en förälders frihetsberövande. För att barnets ska reagera med resiliens eller motståndskraft kan det vara avgörande att besök kommer till stånd kort tid efter själva frihetsberövandet.

En nyckelfaktor för barnets hantering av förälderns frihetsberövande är omsorgsförälderns förmåga att stötta barnet. Omsorgsföräldrarna uppger i studien två tidpunkter när de behöver stöd som mest: dels tiden direkt efter gripandet, dels tiden efter frigivning. Såväl stödet för barnens besök som stödet till omsorgsföräldrar bör därför anpassas tidsmässigt för att säkerställa att de får stöd när behovet är som allra störst.

De rekommendationer som finns i COPING-rapporten fokuserar på att barnen ska behålla kontakten med den intagne föräldern och att råd och stöd ska ges till både föräldrar, omsorgspersoner och barn. Här följer några konkreta förslag från COPING-studien:

- Hjälp att söka ekonomiskt bistånd borde göras mer lättillgängligt.
- Socialtjänsten skulle kunna utse kontaktpersoner för att kunna ta med barnen på aktiviteter utanför skolan.
- Barnens emotionella behov skulle kunna omhändertas tidigare genom att myndigheter kontaktar stödorganisationer så att barnen i ett tidigare skede får möjlighet att bearbeta händelsen.

- Gemensam praxis med barnfokus vid besök på kriminalvårdsanstalter.
- Barnet bör erbjudas bättre insyn i rättsväsendet för att få veta vad som händer med den frihetsberövade föräldern.
- Barnombud ska finnas med under rättegången för säkerställande av barnens behov, särskilt om barnet är brottsoffer.
- Ökad kunskap hos personalen i skolor för att förbättra barnens sociala liv och för att minska stigma. Lärarna behöver få utbildning om denna grupp barn och dessutom få information om vart barnen kan vända sig för stöd [5].

Resultatredovisning

Den här delen redovisar resultaten från den datainsamling som Socialstyrelsen gjorde i denna kartläggning. Inledningsvis redovisas det som framkom i intervjun med Kriminalvården. Sedan presenteras resultat från de skrivelser som organisationerna skickat in. Slutligen redovisas de verksamhetsbesök som gjorts och slutligen resultat från enkätstudien i kommunerna.

Kriminalvårdens arbete med barnperspektivet

Kriminalvården (KV) arbetar utifrån de 54 artiklarna i barnkonventionen. Ett **barnperspektiv** inom Kriminalvården innebär att alltid ta hänsyn till barnets bästa i beslut och frågor där barn berörs. Samtliga anställda i Kriminalvården genomgår därför en grundutbildning där de får kunskap om hur de som myndighet ska arbeta utifrån ett barnperspektiv. Utöver detta har Kriminalvården en separat handbok för arbetet med barnperspektivet och en särskild handbok om medföljande barn.

Samtliga medarbetare inom Kriminalvården omfattas av anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen (14 kap. 1§ SoL). Detta innebär att medarbetare är skyldiga att omgående anmäla till socialnämnden om de, i sin yrkesroll, får misstanke om att ett barn far illa. Deras rutiner för att göra en sådan **orosanmälan** står i deras handbok.

Kriminalvårdens aktiviteter

Här följer några exempel på vad Kriminalvården gör, vilka sedan beskrivs mer utförligt med varsin underrubrik:

- Barnombud
- Godnattsagor från insidan
- Föräldragrupper
- Besök
- Webbplatsen Insidan
- Gruvberget
- Brottsofferslussar

Barnombud

Att vara barnombud på en anstalt, häkte, frivårdskontor eller inom Kriminalvårdens Nationella transportenhet är ett funktionsuppdrag. Varje verksamhetsställe ska ha minst ett barnombud. Dessa ska verka för att barnperspektivet beaktas i Kriminalvårdens verksamhet, i enlighet med FN:s barnkonvention. Konkret kan det handla om att:

- Sprida information till chefer och kollegor om Kriminalvårdens skyldighet att beakta barnperspektivet och vad det faktisk kan innebära i verksamheten.

- Arbeta för att verksamhetsstället har goda rutiner beträffande anmälningsskyldigheten till socialtjänsten, när ett barn misstänks fara illa.
- Arbeta för att personalens bemötande av besökande barn är respektfullt och anpassat utifrån barnets ålder och mognad.
- Uppmärksamma frågor som rör besöksmiljön, det vill säga besöksrum, besökslägenheter, väntrum och utemiljö, så att den är så barnanpassad som säkerheten tillåter.
- Ge stöd till kollegor i frågor som rör klienters barn, till exempel när det gäller kontakt mellan barn och förälder eller i arbetet med klientens verkställighetsplanering.

Godnattsagor från insidan

”Godnattsagor inifrån” är ett samarbete mellan Kriminalvården och Malmö stadsbibliotek. Projektet är upplagt som en studiecirkel där föräldrar får kunskap om läsandets betydelse och ges möjlighet att läsa in sagor till sina egna barn, i syfte att stärka deras relation.

Föräldragrupper

Syftet med föräldragrupper är att stödja frihetsberövade föräldrar i sin föräldraroll. Syftet är både att främja barns positiva utveckling och att öka barnets förutsättningar att klara av de påfrestningar som kan uppstå när en förälder är frihetsberövad.

Besök

Alla Kriminalvårdens verksamhetsställen ska ha barnvänliga väntrum – alltså ska både anstalter och häkten erbjuda besöksrum som är barnanpassade. Barn som kommer på besök ska ha en vuxen med sig, i första hand en vårdnadshavare men en del barn följs av någon från socialtjänsten. Vissa anstalter har dessutom särskilda besökslägenheter för att barnen ska kunna träffa sina föräldrar under en längre, sammanhängande tid.

Webbplatsen Insidan

Webbplatsen Insidan innehåller bland annat information om hur det är att vistas i häkte och anstalt, hur det går till att hälsa på och vad det innebär att ha fotboja. Det finns också berättelser från andra barn och unga i samma situation och filmer med medarbetare som berättar om sitt arbete i Kriminalvården.

Gruvberget

Gruvberget är en anstalt i lägsta säkerhetsklass, så kallad **öppen anstalt**. Här kan klienter delta i olika kurser och sommar- eller vintervistelser, vanligtvis under en period om två veckor. Familjen eller andra nära anhöriga kan följa med och bo tillsammans med klienten i en av anstaltens villor. Vissa förutsättningar ska vara uppfyllda innan Kriminalvården bedömer att en klient kan få vistas på Gruvberget, till exempel gällande permission på egen hand och skötsamhet.

Brottsofferslussar

På de enheter som har specialplatser för relations- och sexualbrottsdömda personer finns så kallade brottsofferslussar. Dessa är till för vuxna och deras

barn när det är barnet som är brottsoffer. Här uppmärksammas barnets situation och behov av sin förälder samtidigt som hänsyn tas till de risker det kan innebära.

Barnens behov utifrån Kriminalvården

I Socialstyrelsens intervju med Kriminalvårdens representanter vid utvecklingsenheten efterfrågades deras erfarenheter av barnens behov. Representanterna menar att Kriminalvården är experter på kriminalitet och säkerhet, medan socialtjänsten är experter på barnen och deras behov. Socialtjänsten kan till exempel göra bedömningar när barnet är brottsoffer, där samverkan mellan dessa aktörer är av stor betydelse.

Ett behov som Kriminalvården noterat är betydelsen av ett fungerande samarbete mellan föräldrarna. Kring detta har kriminalvårdens barnombud bland annat ett utbildningsmaterial med ett frågeunderlag till föräldrarna för att tydliggöra barnens behov.

En annan viktig aspekt i sammanhanget är att Kriminalvården inte alltid vet om det finns några barn med i bilden, till exempel ifall den frihetsberövade föräldern inte berättar att hen har några barn. När Kriminalvården har uppmärksammat att det är barn med i bilden så är det viktigt att utreda vad som är *barnets* behov – alltså inte utgå ifrån och ta hänsyn till *förälderns* behov av att träffa sitt eller sina barn. Om det dessutom förekommer fler barn, såsom syskon, bonusbarn och barnbarn, kan det vara svårt att hålla isär barnens olika behov, vilket också framkommer vid intervjun.

Vad gäller frågan om det är skillnad mellan flickors och pojkars behov svarar Kriminalvården att det inte är något som de har identifierat. Barnombudens utbildning har dock några exempel som fokuserar på att lägga märke till barnets känslor, vilka handlar just om att personalen behöver prata om känslor och uppmärksamma specifikt att pojkar också har behov av att uttrycka känslor.

Vidare har Kriminalvården tagit fram en box med kort som handlar om barnrättsperspektivet omsatt till Kriminalvårdens arbete. Boxen med kort ska hjälpa kriminalvårdens personal att ha koll på barnens behov. Syftet är att personalen ska bli medvetna huruvida barnet fått stöd eller inte. Fokus är vad ”jag kan göra i min roll, i mitt uppdrag för att stärka barnens rättigheter”.

Utvecklingsområden enligt Kriminalvården

Vid intervjun framhölls att Kriminalvårdens kontakt med socialtjänsten behöver bli bättre, särskilt i fall där det handlar om ett brott mot barnet, men också vid brott mot den andra föräldern. I dag är det främst vid brottsofferslussarna som Kriminalvården samverkar med socialtjänsten. Detta handlar exempelvis om att Kriminalvården kan göra riskbedömningar kring den intagne – risker som kan vara beroende av den intagnes syn på sitt brott. Kriminalvården samarbetar med många olika kommuner och säger att de upplever att kunskapen ser olika ut i kommunerna.

Medföljande barn

Ett annat utvecklingsområde som lyfts upp i samtalet är frågan om medföljande barn – där man också behöver beakta barnets bästa. Här är Kriminalvårdens uppfattning att socialtjänsten ibland har en annan bild av vad som är barnets bästa än vad de själva har. Kriminalvården kan se att anstalten inte är bästa miljön för barnet, medan socialtjänsten bedömer detta på ett annat sätt.

Kriminalvården tar in socialtjänstens yttrande kring barnets bästa och sedan avslutas vanligtvis kontakten från socialtjänstens sida. Kriminalvården fattar sedan beslut utifrån denna bedömning – men detta beslut följs inte upp rutinmässigt av socialtjänsten. Vid intervjun uttrycker därför Kriminalvårdens representanter att det är bekymmersamt att det inte finns någon uppföljningsstruktur och menar att situationen för barnet borde följas upp kontinuerligt, exempelvis varje kvartal.

En negativ aspekt med att barn följer med till anstalt, sett utifrån Kriminalvårdens perspektiv, är att den intagne inte kan delta i eventuell behandling eller annan verksamhet som är riskreducerande för återfall i brott, vilket är Kriminalvårdens huvudsakliga uppdrag.

Utslussning

Utslussning i samband med frigivning kan vara ett särskilt utsatt tillfälle för barn och andra anhöriga. Kriminalvården har rutiner i sin handbok för detta, men varje verksamhet kan även utveckla egna rutiner.

Frihetsberövade personer kommer från hela landet till de olika anstalterna, så Kriminalvården har många olika kommuner och olika socialtjänster att samverka med.

Kriminalvården arbetar med att förbereda barn och anhöriga inför frigivningen och planerar även förälderns permissioner utifrån barnets bästa. Eftersom Kriminalvården är den enda aktör som känner till såväl information som planering runt förälderns permission så är det enbart personalen där som har förutsättning att tänka på och förbereda barnet – som kanske sitter hemma och är orolig – inför detta. Kriminalvården framför att det är viktigt att tänka även på de barn som inte är biologiska samt att involvera andra vuxna runt barnet vid både permissioner och frigivning.

Kriminalvården säger att det vore önskvärt att socialtjänst och Kriminalvård känner till varandras verksamheter bättre, så att man kan hjälpas åt att planera optimalt – alltid utifrån barnens bästa. Här är det även viktigt att uppmärksamma de barn som inte är aktuella i socialtjänsten.

Resultat från skrivelser

Socialstyrelsen skickade i juni 2018 ut ett brev med några frågor till ett tiotal myndigheter och barnrättsorganisationer för att samla in deras erfarenheter om barnens behov, befintligt stöd och vilket stöd som skulle behövas. Totalt skickades fem skrivelser in av följande aktörer:

- **Barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse (Bufff)** är en nationell barnrättsorganisation som är politiskt och religiöst obunden. Bufff finns i dag på tio platser i Sverige. Riksorganisationen Bufff har skickat in ett gemensamt svar tillsammans med sina lokalföreningar.

- **Barnombudsmannen** är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen.
- **Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka)** är en samarbetsresurs för att utveckla framtidens anhörigstöd.
- **Skyddsvärnet** tillhör den idéburna sektorn och är både partipolitiskt och religiöst obundet. Organisationen förebygger social utslagning och skapar bättre förutsättningar för människor i samhället.
- **Solrosen** är en ideell förening som bedriver socialt arbete på kristen grund.

Behov hos barn som har frihetsberövade föräldrar

Organisationerna har beskrivit följande behov hos barn med frihetsberövade föräldrar.

Barnen behöver specifikt stöd utifrån att ha en frihetsberövad förälder

Bufff beskriver barnens behov som de har egen erfarenhet av, men också utifrån den forskning som redan finns inom området. Deras uppfattning är att barnen behöver specifikt stöd utifrån att ha en frihetsberövad familjemedlem. Gruppen ”barn som har en frihetsberövad familjemedlem” är inte en homogen grupp och behöver därför ett individanpassat stöd.

Bufff menar även att det stigma som både barnet och familjen får utstå skiljer sig från barn i andra situationer. Kriminalitet ses med hårda ögon av samhället, så dessa barn får ofta stå till svars för vad deras familjemedlem har gjort. Barn till frihetsberövade tar därför ofta på sig skulden för det föräldern gjort, varvid de kan känna sig exempelvis straffade och maktlösa.

Solrosens erfarenhet från sitt arbete är att dessa barn riskerar att fara väldigt illa när en familjemedlem blir frihetsberövad. De löper generellt en större risk för att drabbas av både psykisk ohälsa, beteendeproblematik och svårigheter i sin familjerelation (mellan barn och föräldrar). Att genomgå en sådan ofrivillig separation, som det innebär när en förälder frihetsberövas, kan medföra stora psykiska påfrestningar, menar Solrosen.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) skriver att barn till frihetsberövade föräldrar innefattas i deras målgrupp ”barn som anhörig” oavsett orsak – det vill säga oavsett om det finns en samsjuklighet med psykisk sjukdom, ohälsa och/eller missbruk eller våld hos den frihetsberövade föräldern eller inte. Vidare säger Nka att barn till frihetsberövade föräldrar har ett lika stort behov av information, råd och stöd som resten av gruppen ”barn som anhöriga”.

Barnen behöver information om sin situation

Bufff skriver att barn behöver konkret och åldersadekvat information om sin situation, möjlighet att prata öppet om sina känslor, tankar och erfarenheter. Bufff uppmuntrar därför vuxna att fortsätta prata med sina barn– trots att det kan kännas svårt – för barnen behöver få veta att de inte har någon skuld i det som hänt. Vidare säger de att barnen behöver få prata med någon vuxen, som kan hjälpa barnet att lägga skulden hos den person som har utfört brottet.

God kontakt med bägge föräldrar

Bufff säger att barnet behöver familjemedlemmar som samarbetar. Närvarande föräldrar, som dessutom arbetar tillsammans, bidrar till att barnen mår bättre. Vidare säger Bufff att barnen behöver en god kontakt med den frihetsberövande föräldern – såvida det är för barnets bästa, vilket är viktig för barnets resiliens.

Skyddsvärnet skriver att deras erfarenhet är att barnen har följande behov när det gäller kontakt med föräldrar:

- Umgänge med föräldrarna till exempel kunna bo, besöka eller övernatta på det boende som föräldern eller föräldrarna finns.
- Att ringa till sin pappa eller mamma – inte bara besöka (om säkerhet så medger). Eftersom frihetsberövade föräldrar ofta behöver prioritera sina samtal på anstalten är det inte alltid de prioriterar sitt eller sina barn enligt Solrosen.
- En frihetsberövad förälder måste ofta förflyttas, exempelvis på grund av säkerhetsskäl. Detta kan medföra att avståndet blir långt, vilket kan göra det dyrt att hälsa på (göra resor för besök). I dessa fall kan familjerna ha behov av ekonomiskt stöd till resor och/eller telefonkort. Ibland bor barnen dessutom i andra länder vilket ofta gör det mycket svårt att hålla kontakt.
- Det är viktigt att barnen förbereds både mentalt och praktiskt inför sitt besök på anstalt. De behöver veta att vakterna kommer att kontrollera barnets kläder och väska, att man går igenom en metalldetektor och så vidare. Många gånger är barn till intagna kvinnor placerade i familjehem, vilket gör att det finns behov av att samverka med familjehemmen.

Barnen behöver stöd av professionella och andra vuxna

Bufff framför att barnen behöver eget känslomässigt kognitivt och socialt stöd, vilket ska anpassas efter barnets behov. Barnen behöver exempelvis bli lyssnade på av en professionell vuxen med adekvat kunskap, dels för att få möjlighet att reflektera, dels för att kunna avgöra vilken form av föräldrakontakt som passar dem bäst (exempelvis via Skype, brev, sms och/eller telefonsamtal – allt enligt barnets villkor).

Barnen kan ha behov av att få hjälp i att ta stöd från skola, till exempel med att berätta för lärare och andra viktiga vuxna kring barnet för att få möjlighet och nödvändiga resurser till att klara av sin skolgång. Barnen kan också behöva hjälp med att berätta för skolkamrater och vänner – för att inte behöva bära på en sådan här ”hemlighet”

Vidare säger Bufff att barnen behöver trygghet och tillit till fler vuxna personer än deras omsorgspersoner. Barnen behöver därmed ett nätverk, där de kan känna sig trygga kring andra vuxna, särskilt eftersom en vanligt förekommande känsla enligt barnen är att de känner sig svikna av sin familj. Denna känsla är kopplad till otrygg och bristande anknytning samt tvetydig förlust när en viktig person blir frihetsberövad. Känslor som dessa kan leda till problem med både anknytning, relationer och psykisk ohälsa hos barnet. De behöver dessutom känna tillit till samhället för att vara och känna sig inkluderade i detta.

Bufff menar avslutningsvis att fler personer i samhället behöver känna till och ha kunskap om vad det kan innebära att ha en frihetsberövad familjemedlem – särskilt personalen inom barnomsorg, elevhälsa och skola – för att kunna stödja barnen. Barnen behöver få ett respektfullt, icke-dömande bemötande, särskilt från den personal som barnen vänder sig till för att berätta om sin situation.

Barn behöver individanpassat stöd och möjlighet att träffa andra i samma situation

Bufff skriver att barnen behöver veta att de inte är ensamma. Barnen behöver därför få möjlighet att träffa andra i liknande situation, både så att de ser att de inte är ensamma och så att de kan ge och få stöd av varandra. Att träffa andra barn i liknande situation minskar dessutom känslan av stigmatisering.

Nka säger att barn med frihetsberövade föräldrar behöver få svar på sina frågor och funderingar, både för att få vetskap och för att kunna sortera de tankar och känslor som situationen medför. De menar att barnen behöver stöd för att hantera sina känslor kring skuld och skam, till exempel genom att få samtala om att det inte är deras fel och att de inte är ensamma om att vara i denna situation. Detta kan förslagsvis ske genom att barnen deltar i en stödgrupp där de kan träffa andra barn i liknande situationer.

Ett annat exempel på stöd som Nka lyfter är att barnen behöver tillgång till ett tryggt socialt nätverk samt ett individanpassat stöd i skolan för att klara av sin skolgång. Även Nka framhäver att det inte enbart är barnet som kan behöva stöd, utan att både insatser och stöd kan behövas till hela familjen för att barnet i fråga ska få mesta möjliga hjälp. Det är även viktigt att uppmärksamma och avhjälpa att barnet inte tar på sig ett vuxenansvar i hemmet och därmed blir en ung omsorgsgivare för den eller de familjemedlemmar som finns kvar i hemmet.

Även Skyddsvärnet lyfter samma sak: att de uppmärksammat barnens behov av att ha nätverk eller kontakter med andra i samma situation, aktiviteter med andra i samma situation samt stöd av andra vuxna personer.

Slutligen framför Solrosen att det är ett socialt stigma att bli förknippad med kriminalitet, vilket barnen behöver hjälp med att förhålla sig till. Solrosens erfarenhet är att barnen dessutom behöver hjälp med att förstå händelserna kring frihetsberövandet och rättsprocessen, få stöd i att hantera de motstridiga känslor som uppstår i förhållande till föräldrarna samt att få känna gemenskap och veta att de inte är ensamma med denna typ av erfarenheter.

Stöd som erbjuds

Här beskrivs det stöd som organisationerna erbjuder barn med frihetsberövade föräldrar.

Bufff:s verksamhet

Bufff bedriver följande verksamhet.

Öppen mötesplats

Bufff:s lokalföreningar erbjuder regelbundet en öppen mötesplats i syfte att barn ska träffa andra i liknande situation i trygg miljö. Bufff erbjuder också regelbundet utflykter och familjeaktiviteter, läger och firande av högtider

som till exempel julfirande med mat, tomte och julklappar. Detta görs för att ge barnen möjligheter att få delta i aktiviteter trots ekonomiska svaga förutsättningar. De erbjuder också öppet gruppstöd, både för yngre barn och tonåringar.

Stödtelefon och chatt

Bufff finansierar i dag det enda nationella stödet som finns till målgruppen i form av både stödtelefon och chatt. Bufff erbjuder distansstöd med stödtelefon (telefonnummer 020-200 330) och chatt (via www.bufff.nu). Via dessa tjänster kan barn och unga anonymt och kostnadsfritt ställa frågor och få stöd. För att kvalitetssäkra distansstödet förmedlar riksorganisationen utbildning i stödjande samtal, med uppföljning och handledning inom organisationen.

Gruppverksamhet

Bufff har strukturerad gruppverksamhet där de arbetar utifrån en egen modell för stödgrupper. Bufff:s egen stödgrupp ”Har alla här en förälder i fängelse?” är specifikt utvecklad för målgruppen, vilken har arbetats fram dels genom forskning, dels genom deras erfarenheter. I denna stödgrupp får barn och ungdomar både chans att prata om sin situation och nya erfarenheter ihop med andra, samt tillfälle att få stöd av speciellt utbildad personal på Bufff.

Indirekt stöd

Det indirekta stödet till barnen ger Bufff genom stöd till föräldrar, familjestöd och familjeaktiviteter. De erbjuder både stöd till föräldrar som är frihetsberövade och till föräldrar som inte är det. Det indirekta stödet till barnen sker via samtal med föräldrar och familjemedlemmar och andra viktiga vuxna runt barnet. Indirekt stöd sker också genom kriminalvårdens föräldrautbildning, som Bufff har varit med och tagit fram.

Övrigt stöd

Bufff arbetar dessutom med följande:

- Bufff erbjuder regelbundet lokaler för både bevakade och obevakade permissioner. Personal följer (i mån av resurser) med barnen till anstalt och häkte när ingen lämplig omsorgsperson finns tillgänglig. Denna insats möjliggörs via socialtjänsten.
- Bufff ger professionellt stöd till yrkesverksam personal som möter barnen. Personalen söker bland annat stöd av Bufff för att hantera och göra lämpliga avvägningar i situationen. Både socialtjänst, Kriminalvården och skola kontaktar Bufff regelbundet, som finns representerad som expert på elevhälsan.se.
- Buff skapar opinionsbildning genom bland annat kunskapsspridning, föreläsningar och kunskapshöjande insatser – allt med fokus på barnens behov.

Skyddsvärnet

Skyddsvärnet säger i sin skrivelse att de inte har någon specifik verksamhet riktad enbart till denna målgrupp, men att de kommer i kontakt med dessa barn genom sina andra verksamheter. Nedan ges några exempel på sådana verksamheter.

SAFE Stockholm

I SAFE Stockholm arbetar trygghetsvärdar med barn och unga i Stockholms city. De träffar barn som har olika bakgrunder, varav en kan vara att ha en eller två föräldrar i fängelse. Trygghetsvärdarna arbetar alla dagar och nätter hela året och skapar relationer till dessa barn och unga som andra myndighetspersoner inte får på samma sätt på grund av sitt uppdrag. Trygghetsvärdarna länkar vidare barnen till olika instanser och gör även orosanmälningar när så krävs. Verksamheten SAFE har ett omfattande samarbete med kommunen, polisen, andra frivilligorganisationer och dylikt.

Stödboende och halvvägshus

Inom de stödboenden för personer mellan 18 och 65 år som Skyddsvärnet driver arbetar man bland annat med föräldrar som kommer från anstaltsvistelse. Personalen träffar då även barnen till dessa personer när barnen kommer på besök till boendena. Barn får övernatta på Stödboende Björka för att underlätta umgänge. Det sker alltid en individuell bedömning.

Det finns också tre Halvvägshus i landet, vilket är en utslussningsform från Kriminalvården. Skyddsvärnet driver två av dessa tre halvvägshus (Malmö och Stockholm). De vuxna som kommer från anstalt till halvvägshuset kan ha besök av sina barn eller få fritid eller permission för att träffa och återknyta kontakten med sina barn under sin tid på Halvvägshuset.

Halvvägshus Stockholm Kvinnor kommer ha en plats för boende med barn. Denna verksamhet startade den 1 september 2018. Det är första gången sedan lagen kom år 2007 som även kvinnor får möjlighet till utslussningsformen Halvvägshus.

Solrosen

Den verksamhet som Solrosen bedriver beskrivs närmare i den redovisning av studiebesöket som Socialstyrelsen gjort.

Vad behöver utvecklas?

Bufff:s förslag på förbättringsåtgärder

Bufff skriver i sitt svar att ”utifrån våra erfarenheter och det barn och ungdomar berättar för oss tillgodoses inte barnens behov i dag. Enbart ideell sektor erbjuder målgruppsspecifikt stöd och på nationell nivå finns enbart Bufff”. Det finns enligt organisationen därmed behov av förtydligande eller utveckling inom flera områden vilka beskrivs nedan.

Det saknas information om hur många barn och ungdomar som har frihetsberövade föräldrar

Bufff nämner att det saknas information om hur många barn och ungdomar som har en av eller båda sina föräldrar i fängelse. En uppskattning är att 30 000 biologiska barn har en frihetsberövad förälder, men siffran antas vara mycket större. Bufff menar att man i denna siffra också bör inkludera de barn som har en familjemedlem eller icke-biologiska föräldrar som lagförts för att få en verklig bild över samhällsproblematiken. Dessa barn måste också ingå när insatser för gruppen utformas menar Bufff.

Barn som anhöriga

Bufff efterfrågar en översyn av lagstiftningen, eller en tillämpning av befintlig lagstiftning, som berör barn som anhöriga. Detta för att undvika att barn med frihetsberövad anhörig glöms bort eller att deras behov ”faller mellan stolarna”. I översynen bör det även ingå en kartläggning av antalet barn och unga med förälder eller familjemedlem i fängelse, häkte eller frivård.

Barnen får inte egen information

> *”Barnen får inte sin rätt till egen information tillgodosedd, då den är beroende av hur vuxna kring barnet ställer sig till att berätta och informera barnet om vad som hänt”.*

Med detta citat menar Bufff att det behövs ett förtydligande i lagstiftning och/eller regelverk. Rättsväsendet behöver tydliga instruktioner för att kunna lämna ut information, antingen direkt till barnen eller till ansvarig myndighet. Detta för att säkerställa att barnen får den information som de har rätt till, vilket i sin tur är en förutsättning för att de ska kunna söka eget stöd.

Kunskapshöjande insatser behövs

Det behövs kunskapshöjande insatser till de olika professioner som möter barnen, bland annat inom socialtjänst och skola. Bufff menar att kommunernas stöd i dag är bristfälligt och att kommunerna måste ta sitt ansvar – både för det egna stödet till målgruppen och sitt samarbete och stöd till ideell sektor. Ansvaret för att uppmärksamma barnens situation behöver bli tydligt, så Bufff undrar hur barnen i dag hittar till stödet och vem som ansvar för att de gör det.

Samordning och samarbete kring barnen behöver stärkas

Enligt Bufff råder oklara ansvarsförhållanden kring barn till frihetsberövade. Ofta hänvisas barnens behov till Kriminalvården, trots att barnen inte bor i eller nära fängelset utan i allra högsta grad är socialtjänstens – och därmed kommunernas – ansvar. Ett dilemma är dock att socialtjänsten inte har vetskap om barnen, såvida det inte inkommit en orosanmälan.

Nationellt stöd behöver säkras

I dag saknas ett riktat strukturellt stöd till målgruppen. Enligt Bufff bedrivs det stöd som finns i huvudsak av ideell sektor i dag. Bufff anser att barnen behöver ett eget nationellt stöd som finns tillgängligt – oavsett var i landet barnen bor. Det nationella distansstöd som Bufff erbjuder behöver därför säkras finansiellt, menar de.

Stöd till sårbara grupper inom gruppen saknas

Bufff efterfrågar särskilt stöd till extra sårbara grupper inom gruppen, såsom barn med föräldrar i fängelse som blir placerade i familjehem på grund av det. Där krävs en bättre samordning mellan familjehem och de av socialtjänstens handläggare som placerar barnen.

Vidare saknas i dag ett särskilt utökat stöd till barn med utvisningsdömda föräldrar. Barn vars föräldrar är frihetsberövade utomlands samt barn i andra länder vars föräldrar är frihetsberövade i Sverige saknar möjlighet till kontakt och information på grund av den situation de befinner sig i.

Medföljande barn

Bufff anser att barns behov av anknytning både behöver erkännas och tas på allvar – vare sig det gäller en frihetsberövad mamma eller pappa. De menar att det behövs strategier för att säkerställa att barnens rätt till anknytning tillgodoses och att det behövs särskilda åtgärder för frihetsberövade föräldrar med spädbarn.

Organisationen säger att det saknas uppföljning och riktlinjer för de barn som bor med föräldern på anstalt för att deras behov ska bli tillgodosedda. Socialtjänsten följer sällan upp och besöker inte alltid barnet på anstalten för att utreda om placeringen fortsatt är för barnens bästa. Fängelselagen ska dessutom vara könsneutral – men ännu har inga barn bott med sin far på anstalt. Det kan finnas skäl att utreda vad detta beror på, menar Bufff.

Nka:s förslag på förbättringsåtgärder

Nka menar att målgruppen behöver lyftas fram mer och att relevanta insatser behöver utvecklas. Framförallt efterfrågar Nka en ökad spridning över landet. De nämner att Bufff finns på tio olika orter, men att detta varken täcker landet geografiskt eller motsvarar antalet barn det handlar om.

Vidare säger Nka att skolan behöver öka kompetensen inom området samt utveckla metoder och verktyg för att kunna ge adekvat stöd till dessa barn. En del barn får troligen stöd av verksamheter som mer vänder sig till barn som anhöriga med psykisk sjukdom eller ohälsa och/eller missbruk. Det råder förvisso en viss samsjuklighet mellan dessa områden, men i dessa fall blir stödet inte specifikt utarbetat för målgruppen, menar Nka.

Barnombudsmannens förslag på förbättringsåtgärder

Barnombudsmannen, BO, beskriver ett uppdrag som de haft att ta del av ungas (4–17 år) upplevelser att besöka en nära anhörig i häkte eller på anstalt. De undersökte då hur barn och unga upplever både besöken och besöksmiljön, samt vad som kan förbättras. Några resultat från undersökningen var att barn och unga tycker att det är viktigt att även ha kontakt *mellan* besöken på anstalt eller häkte samt att de önskar fler telefonsamtal och en mer regelbunden kontakt.

Vidare upplever barnen att de fått bristfällig information om hur det är att besöka sin förälder eller syskon, exempelvis hur besöket kommer att gå till och vilka regler som finns. Flera av barnen lyfter också att de skulle vilja göra fler vardagliga saker när de besöker sin anhörig, som exempelvis se på en film, laga och äta mat ihop, spela spel eller ta en promenad.

De barn och unga som BO träffade skickade med följande råd till landets beslutsfattare:

Råd om besök och besöksmiljö:

- Låt barnet få se hur föräldern eller syskonet bor och har det.
- Gör besöksrummen mysigare och mer hemtrevliga.
- Gör det möjligt för barnen och föräldrarna eller syskonen att göra fler vardagssaker tillsammans.
- Anpassa (lek)sakerna för alla, inte bara för de yngsta barnen.

Råd kring information inför besöket:

- Berätta vilka regler som finns – och varför de finns.
- Visa bilder på hur det ser ut inne på häktet eller anstalten så att barnen kan förbereda sig inför besök.
- Hjälp barnen att slippa fantisera om hur det är och vad som kan hända.

Råd kring bemötande:

- Se barnet – var personlig.
- Ställ frågor och var intresserad av de unga.
- Tänk på hur du uttrycker dig.

Barnombudsmannen hänvisar till resultatet från tidigare nämnda COPING-studien från 2013 och de negativa konsekvenser som barn med frihetsberövade föräldrar får utstå. De påpekar att studien visar att den hjälp som barn får beror på vilka aktörer de möter och att det därmed finns ett glapp mellan barnens behov och de insatser som erbjuds.

Vidare anser BO att möjligheten till en tidig och kontinuerlig kontakt med den frihetsberövade föräldern är nödvändig både för barnets välbefinnande och för dess förmåga att hantera situationen. Av samma anledning är det viktigt att varje barn ges tillgång till insatser utifrån sitt behov av stöd.

Barnombudsmannen skriver också att det behövs en förändring av samhällets attityder till barn som har frihetsberövade föräldrar. Det är viktigt att säkerställa att barn inte blir stigmatiserade på grund av ett brott som deras föräldrar har begått.

Skyddsvärnets förslag på förbättringsåtgärder

Skyddsvärnet menar att det generellt saknas kunskap och kompetens inom det givna området hos flera aktörer. Några som de anser skulle behöva kompetensutveckling om barn med frihetsberövade föräldrar är:

- förskollärare
- lärare
- skolkuratorer
- fritidspersonal
- studie- och yrkesvägledare
- kommunen (såväl utbildnings-, omsorgs-, social- och arbetsmarknadsförvaltning)
- primärvården.

Vidare säger Skyddsvärnet att det vore önskvärt om alla män och kvinnor som sitter på anstalt erbjuds föräldrautbildningar under anstaltstiden. Detta blir en bra grund att stå på. Ett förslag är att Skyddsvärnet och andra aktörer sedan skulle kunna ta dessa utbildningar vidare när klienterna kommer till Stödboende, Halvvägshus, Familjehem eller annan åtgärd.

När det gäller barn som föds på anstalt bör både barnavårdscentral (BVC) och mödravårdscentral (MVC) involveras. Detta eftersom ett antal kvinnor föder barn under tiden de avtjänar sitt straff, vilket gör att barnen vistas på anstalt rätt långa tidsperioder, ibland över ett år, menar Skyddsvärnet. Här

behövs även utbildning om spädbarnsvård för mammorna, men även för berörd kriminalvårdspersonal.

Lagstiftningen är könsneutral, vilket innebär att även papporna kan ha barn på anstalt, såvida säkerhet och dylikt tillåter, men Skyddsvärnet har inte hört talas om att detta har hänt. Däremot har mammorna barn på anstalt och numera även barn som är över ett år. Kunskap om barn och barnens utveckling, framförallt på kvinnoanstalterna, är därför mycket angelägen enligt Skyddsvärnet.

Solrosens förslag på förbättringsåtgärder

Verksamheten Solrosen framhäver att samhällets befintliga insatser inte alltid räcker till för att ge det specifika stöd som barnen behöver. Barnen kan förvisso få samtalsstöd på andra håll – exempelvis via kurator inom skolans hälsovård, barn- och ungdomspsykiatri (BUP) eller socialtjänst – men det är inte många andra instanser som har specifik kunskap kring denna målgrupp, menar Solrosen. Många familjer upplever det dessutom tryggare att vända sig till en idéburen organisation för stöd, eftersom de kan ha misstänksamhet gentemot och dåliga erfarenheter av myndigheter.

En annan aspekt som organisationen tar upp är barnens juridiska rättigheter. Barn som anhöriga till frihetsberövade har i dag inte samma juridiska rättigheter som barn till anhöriga inom missbruksvården och psykiatrin – det vill säga de som omfattas av hälso- och sjukvårdslagens särskilda skyldigheter i fråga om barn (5 kap. 6–7 §§ HSL). Barn som anhöriga till frihetsberövade påverkas dock i samma eller liknande utsträckning som barn till anhöriga som omfattas av HSL, menar Solrosen, men då finns alltså inte samma skyldigheter från samhället att ge information, råd och stöd. Solrosen efterfrågar därför en lagändring för att säkerställa målgruppens rättigheter, eftersom ansvaret för dessa barns behov i dag faller mellan stolarna. Solrosen ser därmed ett stort behov att förändra detta.

Vidare beskriver Solrosen att de upplever att behovet av stöd till barnen efterfrågas på fler orter och områden i landet, men att stödet är mycket begränsat geografiskt. Det finns också ett behov av att öka kunskapen hos och påverka samtliga instanser som möter målgruppen – både gällande att beakta barnperspektivet och att arbeta utifrån barnkonventionen i sina verksamheter.

Ett annat förbättringsområde Solrosen beskriver är att det inte finns tillförlitlig och uppdaterad statistik på *hur många* barn som har föräldrar, syskon eller andra nära anhöriga som är frihetsberövade i någon form. Följden av detta blir att en grupp barn osynliggörs och att det därmed varken ges tillräckliga ekonomiska, personella och geografiska resurser till stödjande insatser som är specifikt riktade mot målgruppens behov utifrån beprövad kunskap och erfarenhet.

Avslutningsvis säger Solrosen att arbetet med finansiering både tar mycket tid och personella resurser i anspråk. Deras förhoppning är att deras verksamhet och andra med samma syfte ska börja finansieras på ett mer långsiktigt och hållbart sätt.

Besök hos lokala verksamheter som drivs av ideella organisationer

Socialstyrelsen har identifierat några ideella organisationer som har verksamhet riktad specifikt till barn med frihetsberövade föräldrar. På nationell nivå finns Bufff Sverige, som har lokal verksamhet på tio platser i Sverige. I Göteborg och Borås finns Solrosen och i Umeå finns Kumulus[4].

Socialstyrelsen gjorde besök hos lokalföreningarna Bufff Värmland, Bufff Göteborg samt Solrosen. Syftet med besöken var att få ta del av medarbetarnas direkta erfarenheter av barnens behov och av deras tankar om vad som eventuellt borde förbättras för målgruppen.

Socialstyrelsens besök hos Bufff Värmland

Bufff Värmland – organisation och verksamhet

Bufff Värmland är en etablerad organisation som har haft verksamhetsbidrag sedan 2003. Verksamheten har ett starkt stöd från Karlstad kommun. Sedan tre år tillbaka har organisationen och Karlstads kommun ingått ett avtal om idéburet offentligt partnerskap (IOP). Det är enligt Bufff Värmland en fördel att verksamheten inte bedrivs av socialtjänsten, eftersom man ofta möter människor som hellre vänder sig till ideell sektor för stöd.

Buff Värmland har i dag aktiv kontakt med cirka 25 ungdomar och har runt 100 aktiva medlemmar. Exempel på aktiviteter som deras verksamhet erbjuder barnen och föräldrarna:

- öppet hus med drop-in en gång i veckan, med pyssel och mellanmål
- stödgruppsamtal
- individuella stödsamtal
- ungdomsgrupp två gånger per vecka, med exempelvis film eller inbjuden gäst
- helgutflykter på lördagarna
- lov-verksamhet, såsom skidvecka och sommarläger
- stödtelefon.

Utöver detta samarbetar organisationen med olika anstalter där Bufff:s medarbetare besöker anstalter och informerar om barnperspektivet, har gruppsamtal och håller föreläsningar för anstalternas personal.

Barnens behov enligt Bufff Värmland

Medarbetarna på Bufff Värmland lyfter fram barnens behov av att få träffa andra barn i samma situation för att dela sina tankar och upplevelser. Deras erfarenhet är att det är värdefullt för barnen att träffas, delta i aktiviteter och få möjlighet att prata när de själva vill.

Det finns ofta dubbla känslor kring att föräldern är frihetsberövad – dels är man lojal med sin förälder, dels måste man bearbeta att föräldern har gjort något som man inte får göra. Det finns ett tabu i samhället runt kriminalitet vilket medför att man som barn kan bli mycket ensam i sin upplevelse, med

[4] Kumulus erbjuder stöd för barn eller ungdom med en familjemedlem i fängelse, häkte eller frivård. Även stöd till barnets förälder eller anhörig erbjuds samt vägledning för professionella.

känslor av skam och skuld till följd. Många av barnen som har träffats hos Bufff fortsätter sedan att umgås privat.

På frågan om flickor och pojkar har olika behov svarar Bufff Värmlands medarbetare att detta inte är något som de har reflekterat särskilt över, utan att behoven snarare är individuella.

Vidare händer det att Bufff Värmlands medarbetare gör orosanmälningar till socialtjänsten, varvid de alltid berättar detta för barnen och sedan stödjer barnen vid kontakten med socialtjänsten.

Vad gäller kontakt med den frihetsberövade föräldern har barnen olika behov av stöd, utifrån om hen vill eller inte vill träffa sin förälder. Situationerna kan se olika ut – men det kan också handla om påtryckningar från den frihetsberövade föräldern att besöka hen eller att barnet av något skäl inte får träffa den frihetsberövade föräldern (till exempel för sin omsorgsförälder). Ibland är det därför svårt att bedöma barnets behov och bästa i de situationerna.

Något som är viktigt för alla barn är att få reda på sanningen om det begångna brottet. Bufff har därför som krav att om man som förälder ska delta i deras verksamhet så måste man ta på sig det man har gjort och vara tydlig med detta inför barnet.

Vilka insatser som saknas för barnen enligt Bufff Värmland

Bufff Värmland menar att det generellt behövs mer kunskap hos de professionella som möter barn, kunskaper om denna grupp barn och om hur man bäst bemöter dem i denna speciella situation. Dessa barn finns överallt och måste fångas upp. Barnen vill att vuxna bemöter dem på ett sätt som blir stärkande, de vill inte bli behandlade som offer. Barn i allmänhet skulle också behöva kunskap om att detta faktiskt är en situation man kan hamna i.

Socialstyrelsens besök hos Solrosen Göteborg

Solrosen Göteborg – organisation och verksamhet

Solrosen drivs av Göteborgs Räddningsmission i samverkan med Erikshjälpen och har verksamhet i Göteborg och i Borås. Verksamheten arbetar främst med att ge direkt stöd till barn, unga och föräldrar i en familj med en frihetsberövad familjemedlem.

Förutom det direkta arbetet med dessa familjer bidrar Solrosen även med kunskaper till andra organisationer som möter målgruppen samt verkar för ett stärkt barnperspektiv inom Kriminalvården. Solrosen har funnits i 18 år och finansieras huvudsakligen av statsbidrag från Kriminalvården och av Erikshjälpen.

Solrosens verksamhet är belägen i en lokal i centrala Göteborg. I lokalen anordnas olika aktiviteter i syfte att stödja barnen. Exempelvis har de regelbundet öppet hus, tematräffar utifrån en stödgruppsmodell, kreativ verkstad, hantverk, sång och musik, film och olika måltider.

Medarbetarna på Solrosen har även individuella kontakter med barn och omsorgsförälder i form av stödsamtal enligt en särskilt framtagen modell. Även umgänge mellan barnet och den frihetsberövade föräldern anordnas på förfrågan. Solrosen stödjer ofta föräldrar med information om kontakten med andra organisationer och samhällsinstanser och sedan vid själva kontakten.

För att nå ut med kunskap om vad barn med frihetsberövade föräldrar behöver och hur barnen kan få stöd arbetar Solrosen aktivt med att informera nyckelpersoner inom exempelvis socialtjänst, barnahus, skolkuratorer samt polis. Solrosens medarbetare besöker anstalter samt har föreläsningar och samtal med både intagna och personal inom Kriminalvården. Solrosen föreläser även på Kriminalvårdens grundutbildning för att öka kunskapen om vilka behov som barn till frihetsberövade har.

Barnens behov enligt Solrosen Göteborg

Medarbetarna på Solrosen menar att barn med frihetsberövade föräldrar behöver få högre rättslig status och ha rätt till information och stöd, i likhet med anhöriga till personer med sjukdom och dylikt.

Barnen behöver få åldersadekvat information om *var* deras förälder befinner sig – och *varför* – och de behöver få denna information i direkt anslutning till själva frihetsberövandet. I dag får många barn ofta vänta länge på information, vilket kan skapa oro och onödigt lidande. Ett telefonsamtal och/eller en broschyr med information om vart barnet kan vända sig för att få stöd kan göra stor skillnad.

Barnen behöver ett eget stöd för att kunna hantera och bearbeta sin situation. De behöver därför bli bemötta av någon med särskild kunskap om den speciella situation som de befinner sig i. Det är viktigt för barnen att få möjlighet att problematisera deras situation med någon som har både spetskompetens och erfarenhet från möten med andra barn i samma sits.

Fördelningen av pojkar och flickor som deltar i Solrosens verksamhet är jämn, men Solrosens medarbetare har inte uppfattat någon könsskillnad i behovet av stöd.

Vilka insatser som saknas för barnen enligt Solrosen Göteborg

Det behövs en bättre planering inför frigivning av en frihetsberövad förälder, med utgångspunkt i barnets bästa. Här behöver familjen och barnen involveras så att barnets oro kan förebyggas.

Vidare behöver kunskapen om barnens behov öka på anstalterna. Kunskapen om dessa barns specifika situation och behov behöver även finnas i skolor och barnomsorg för bästa möjliga bemötande av barnen i vardagen.

Representanter från Solrosen menar att behoven tillgodoses hos de barn som har möjlighet att komma till deras eller någon liknande verksamhet, men betonar samtidigt det ojämlika i att stöd uteblir till de barn som bor på orter där liknande verksamheter inte finns.

Ett annat utvecklingsområde enligt Solrosen är stöd till barn som är familjehemsplacerade. Dessa barn har samma behov som andra barn av att få stöd utifrån det specifika att ha en frihetsberövad förälder, men är trots detta en målgrupp som Solrosen inte möter så ofta.

Slutligen nämner Solrosen att det behövs regler och rutiner för barn som medföljer en förälder på anstalt. Barnets utveckling behöver följas upp och Kriminalvården behöver ökad kompetens om barns behov för att kunna avgöra när en orosanmälan ska göras till socialtjänsten.

Socialstyrelsens besök hos Bufff Göteborg

Bufff Göteborg – organisation och verksamhet

Bufff:s lokalkontor i Göteborg är beläget i stadsdelen Kortedala. En heltidsanställd verksamhetsledare driver verksamheten i samarbete med volontärer. Verksamheten finansieras av kommunbidrag, statsbidrag samt tillfälliga bidrag för olika projekt.

De aktiviteter som Bufff Göteborg anordnar är öppet hus, olika familjeaktiviteter, läger, föräldragrupp, stödgrupper samt enskilt stöd och rådgivning. Bufff besöker även anstalter, där medarbetarna bland annat håller i föräldragrupper och samtal med anstaltspersonal.

Behov hos barnen enligt Bufff Göteborg

Medarbetarna på Bufff Göteborg menar att barnen uttrycker behov av att få information om *vad som händer* med den anhörige som blivit frihetsberövad. Barnen behöver dessutom avlastas den skuld som de bär på för att bli trygga i att det som har hänt inte är deras fel. Många barn och omsorgsföräldrar bär på mycket skam och skuld, varvid barnen lever ett dubbelliv och hemlighåller för sin omgivning att de har en frihetsberövad anhörig.

Hos Bufff Göteborg får barnen möjlighet att träffa andra i samma situation, vilket är avlastande. Barnen pratar förstås om sin situation inom ramen för olika aktiviteter, men ofta räcker själva vetskapen långt om att de andra som är där har det ungefär likadant. Ibland behöver även omsorgsföräldern stöd i att ge åldersanpassad och individanpassad information till barnet.

Vilka insatser saknas för barnen enligt Bufff Göteborg

Enligt Bufff Göteborg har barnen behov av att det specifika stödet till dem blir mer lättillgängligt. Det skulle således behövas verksamheter över hela Sverige – som alla kan nå. Barn behöver i större utsträckning än i dag få förstahandsinformation dels om Bufff:s lokala verksamheter, dels om det distansstöd som finns i form av telefon och chatt. Denna information behöver spridas där barnen finns – såsom på skolor, förskolor, i lokaltrafiken, i idrottsföreningar och på ungdomsmottagningar.

Även skolornas elevhälsoteam, rektorer och lärare behöver kunskap om målgruppen och dess specifika behov, liksom personal inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Kriminalvården skulle behöva registrera direkt att den intagne har ett barn i sin närhet, så att det barnet snabbt kan fångas upp och få stöd. Vidare behöver barnperspektivet hos polisen öka – där polisen exempelvis i anslutning till ett gripande skulle kunna överlämna enkel information, till exempel ett visitkort med kontaktuppgifter till Bufff.

Avslutningsvis anser medarbetarna att de barn som får möjlighet att delta i Bufff Göteborgs verksamhet får sina behov tillgodosedda. Dessa barn får prata om ”sin stora hemlighet”. De betonar också det värdefulla i att kunna ge stöd till omsorgsföräldern, så att denna i sin tur kan stödja barnet. Dock anser medarbetarna att fler barn skulle behöva komma i kontakt med dem, vilket projektet ”Nära dig – en rättighet” ska bidra till. Det projektet syftar dels till att barn och unga med en familjemedlem i fängelse, frivård eller häkte själva ska kunna hitta det stöd som de har rätt till, dels till att de ska

börja erbjudas ett stöd oavsett geografisk ort samt att stödet finns tillgängligt i den form som barnen önskar (exempelvis via chatt och telefon).

Resultat från enkätstudien

I enkäten till kommunernas socialtjänst ställdes inledningsvis följande fråga: Hur många gånger under perioden augusti 2016 till augusti 2018 har ni i er verksamhet på socialtjänsten kommit i kontakt med barn under 18 år som har en frihetsberövad förälder?

Det vanligaste svaret på denna fråga var att det har hänt tre till fem gånger under perioden – det angav 36 procent av kommunerna. Det var 22 procent av kommunerna som angav att det hänt ”sex gånger eller fler”. Nästan en tredjedel svarade att det ”har inte hänt”.

Tabell 1. Socialtjänstens kontakt med barn som har en frihetsberövade förälder

	Antal	Andel (%)
Har hänt 1-2 ggr	8	8
Har hänt 3-5 ggr	34	36
Har hänt 6 ggr eller fler	21	22
Har inte hänt	27	28
Vet inte	6	6
Totalt	**96**	**100**

I kommuner som har mellan 40 000 och 199 999 invånare var det vanligaste svaret sex gånger eller fler. I kommuner med färre än 15 000 invånare var det vanligaste svaret ”en till två gånger” – och i denna kommunstorlek fanns också de enda som svarade att detta aldrig har hänt.

Kontaktvägar för kännedom om att barn har en frihetsberövad förälder

Kommunerna kunde sedan ange på vilka sätt eller genom vilka kontaktvägar det under samma period kommit till socialtjänstens kännedom att ett barn har en frihetsberövad förälder. Här var det möjligt att ange flera kontaktvägar, så andelen summerar till mer än 100 procent.

Den vanligaste kontaktvägen som kommunerna anger är att barnet eller familjen redan är aktuella inom socialtjänsten, vilket 68 procent av kommunerna svarade. Andra vanliga kontaktvägar är Polisen och Kriminalvården med 47 respektive 48 procent. Resultatet sammanfattas i tabell 2.

Tabell 2. Kontaktvägar när barn har en frihetsberövad förälder

	Antal	Andel (%)
Från skolan	5	6
Från förskolan	1	1
Från Mvc/Bvc	1	1
Från Polisen	41	47
Från Kriminalvården	42	48
Från sjukvården	5	6
Barnet/familjen är redan aktuella inom socialtjänsten	60	68
På annat sätt	11	13
Vet inte	9	10

Det var 13 procent av kommunerna som svarade att det kommit till socialtjänstens kännedom att ett barn har en frihetsberövad förälder ”på annat sätt”. Kommunerna kunde lämna kommentarer till detta svarsalternativ och angav då följande:

- Egen kännedom eller framkommit under utredningsarbetet.
- Anmälan inom den egna organisationen.
- Genom en orosanmälan.
- Familjehemmet.
- Genom den andre föräldern om den andre vuxne är aktuell på vår enhet (vuxen) eller ansökan från vårdnadshavare.
- Framkommit i samtal med barnet och vårdnadshavare, från andra anhöriga eller att familjen berättat själva.

Rutin för att uppmärksamma dessa barns behov

Kommunerna fick svara på om de hade någon rutin för att uppmärksamma dessa barns behov när de fått kännedom om barnen. De flesta, 88 procent, svarar att de inte har någon rutin för detta. Resultatet sammanfattas i tabell 3.

Tabell 3. Rutin för att uppmärksamma behov hos barn med frihetsberövade föräldrar

	Antal	Andel (%)
Ja	9	9
Nej	84	88
Vet inte	3	3
Totalt	**96**	**100**

Vilka specifika behov finns hos målgruppen?

Kommunerna fick svara på frågan om de utifrån sin erfarenhet har identifierat några specifika behov hos denna målgrupp. Majoriteten av svaren kan kategoriseras i tre områden:

- Behov av att samtala om det som hänt, enskilt och i grupp med andra barn
- Få information om vad som har hänt
- Få träffa sin förälder i fängelset samt få tryggt umgänge

Behov av att samtala om det som hänt, enskilt och i grupp med andra barn

Barnet har behov av att få prata enskilt om sin situation. Det finns mycket skam och frågor som barnet behöver få hjälp i att hantera, till exempel hur hen ska svara om andra barn frågar om den frihetsberövade föräldern. Dessutom behöver barnet bearbeta känslor av bland annat sorg, skuld, besvikelse, hat, oro och rädsla. Barnen har behov av att prata med vuxna som har kunskap om *hur* man som vuxen talar med dessa barn om det som hänt. Barnen behöver få veta så mycket som är möjligt med hänsyn tagen på individnivå till barnets ålder och mognad. Barn har också behov av samtal i barngrupper, där barnen får träffa andra barn i samma situation.

Få information om vad som har hänt

Barnen behöver få information om *varför* föräldern är frihetsberövad samt få veta när hen får träffa sin förälder. De behöver även konkreta svar på frågor och funderingar, till exempel om hur föräldern har det, var föräldern sover, hur det funkar med mat och så vidare. Barnen behöver även stöd på ett känslomässigt plan – om människor är snälla mot föräldern i fängelset, om föräldern tänker på barnet, hur den andre föräldern ska klara sig och hur det blir när föräldern kommer ut.

Få träffa sin förälder i fängelset samt få tryggt umgänge

Barnen har behov av stöd så att de har möjlighet att träffa den frihetsberövade föräldern. Därmed behöver det bedömas hur kontakt ska ske, hur besök ska ske samt bedömning av huruvida barnet har behov av föräldrakontakt eller inte. Barnen har även behov av att få till tryggt umgänge.

Några exempel på enskilda svar som framkom var också:

- Skyddsbedömningar för barnet när frihetsberövandet beror på våld inom familjen. När föräldern är dömd för våld mot barnet eller modern hamnar både barnet och modern i en svår situation när föräldern (pappan) kräver umgänge.
- Det är mycket ovanligt i vår stadsdel att föräldrar är frihetsberövade, det har därför inte varit aktuellt med att ha specifika arbetssätt för denna grupp hittills.
- Individuella behov utifrån hur familjesituationen ser ut.
- Det är en tydlig riskfaktor att ha en förälder i fängelse.
- Vet ej, vi behöver mer utbildning i ämnet

De flesta kommuner erbjuder inte specifika insatser

De flesta kommuner, 79 procent, erbjuder *inte* specifika insatser till barn med frihetsberövade föräldrar. Resultaten sammanfattas i tabell 4.

Tabell 4. Erbjuder socialtjänsten specifika insatser till målgruppen

	Antal	Andel (%)
Ja	18	20
Nej	69	79
Vet inte	1	1
Totalt	**88**	**100**

De 20 procent av kommunerna som svarat att de erbjuder specifika insatser till barn med frihetsberövade föräldrar fick en följdfråga om vilken typ av insatser de erbjuder. Här var flera svarsalternativ var möjliga så andelen summerar till mer än 100 procent. Resultaten sammanfattas i tabell 5.

Tabell 5. Vilken typ av insatser socialtjänsten erbjuder

	Antal	Andel (%)
Gruppverksamhet	6	33
Enskilt stöd	16	89
Annat	7	39

Som exempel på ”annat stöd” anger kommunerna följande:

- köper tjänst av andra professioner som har kunskap om ämnet
- kontakt med Kumulus
- hjälp och stöd för att ha ett fungerande umgänge med föräldern som sitter i fängelse
- stödsamtal genom Utväg Skaraborg
- familjebehandling
- hjälp till kontakt med Bufff
- IOP-avtal med Bufff.

De 18 kommuner som svarat att de erbjuder specifika insatser till barn med frihetsberövade föräldrar fick också svara på om det finns olika insatser riktade till pojkar respektive flickor. Det var ingen kommun som svarade ”ja” på denna fråga, utan 14 kommuner svarade ”nej” medan fyra svarade ”vet inte”.

Finns förebyggande eller uppsökande verksamhet

Kommunerna fick frågan om deras socialtjänst har någon förebyggande eller uppsökande verksamhet som riktar sig till barn med frihetsberövade föräldrar. Majoriteten av kommunerna (94 procent) svarar att de inte har det, vilket tabell 6 redovisar.

Tabell 6. Förebyggande och uppsökande verksamhet

	Antal	Andel (%)
Ja	3	3
Nej	90	94
Vet inte	3	3
Totalt	**96**	**100**

Det fanns även här möjlighet att lämna kommentarer, vilket fem kommuner gjorde. De skrev så här:

- Förr fanns Bryggan som projekt i staden.
- I närliggande kommun som vi samarbetar med. Kumulus, barnahus.
- Öppenvården på uppdrag av socialsekreterare i verksamhet.
- Vi har fält-verksamhet, i deras arbete ingår denna målgrupp.
- Socialsekreterare hos polisen.

Kommunernas samarbete med andra aktörer

Kommunerna fick frågan om de någon gång under perioden augusti 2016 till augusti 2018 samarbetat med andra myndigheter och/eller organisationer när det gäller barn som har en förälder frihetsberövad – till exempel med Kriminalvården, skolan, Polis eller barnrättsorganisation. Tabell 7 sammanfattar svaren.

Tabell 7. Har kommunen något samarbete med andra aktörer

	Antal	Andel (%)
Ja	55	62
Nej	26	30
Vet inte	7	8
Totalt	**88**	**100**

Det fanns här möjlighet att lämna kommentarer på vilka aktörer som man samarbetat med. Det var i huvudsak fyra aktörer som angavs, vilka här presenteras i storleksordning, från vanligast till minst förekommande:

- **Kriminalvården** – nästan alla kommuner anger att de samarbetat med Kriminalvården. Exempel på frågor för kontakt med kriminalvården är umgängesfrågor, exempelvis för att planera besök eller för att kunna samtala med den frihetsberövade föräldern. Det kan också handla om planering inför friskrivning.
- **Polisen** – kommunernas samarbete med polisen är näst vanligast förekommande. Här anger kommunerna att de utifrån själva frihetsberövandet delar information och erfarenheter med polisen, för att inhämta uppgifter till utredning eller för uppföljning eller praktiskt samarbete för att underlätta för barnet och familjen.
- **Förskola och skola** – samarbete sker exempelvis genom gemensamma möten för att anpassa studiegången för barnet eller för att få uppgifter till utredning eller uppföljning. En kommun nämner samarbete med lokal grupp inom skola, socialtjänst, polis och fritid (SSPF-grupp).
- **Ideella organisationer** – några kommuner anger att de har samarbetat med någon ideell organisation, oftast med Bufff. En kommun skriver att deras förvaltning ger föreningsbidrag till Bufff för att erbjuda kommunens barn och ungdomar sitt stöd. Några beskriver att man hänvisar barn till dessa organisationers verksamhet.
- Några enstaka kommuner angav att de har samarbetat med Åklagarmyndigheten, sjukvården eller BUP.

Om kommunerna hänvisat till andra verksamheter

På frågan ”Har ni någon gång under perioden augusti 2016 till augusti 2018 någon gång hänvisat barn med frihetsberövade föräldrar till andra verksamheter som arbetar med den här målgruppen?” svarade de flesta kommuner ”nej” – 58 procent, medan 22 procent av kommunerna svarade att de hade hänvisat till andra verksamheter. Resultatet redovisas i tabell 8.

Tabell 8. Har kommunen hänvisat målgruppen till andra verksamheter

	Antal	Andel (%)
Ja	19	22
Nej	51	58
Vet inte	18	20
Totalt	**88**	**100**

Även här ställdes en följdfråga: i så fall, är det då som ett alternativ när egna insatser saknas, eller som ett komplement till egna insatser? Tabell 9 visar hur kommunerna svarade på denna följdfråga.

Tabell 9. Alternativ eller komplement till egna insatser

	Antal	Andel (%)
Som alternativ när egna insatser saknas	7	24
Som komplement till egna insatser	11	38
Både och	11	38
Totalt	**29**	**100**

Utmaningar i socialtjänsten enligt kommunerna

Kommunerna fick svara på frågan om vad de anser är de främsta utmaningarna och hindren för att socialtjänsten ska kunna utveckla stödet till dessa barn. De utmaningar som kommunerna nämner kan delas in i tre områden:

- Brist på resurser och liten målgrupp.
- Att få kännedom om barnen.
- Föräldrar och umgänge.

Brist på resurser och liten målgrupp

Flera säger att de har resursbrist och även kunskapsbrist, vilket är kopplat till att målgruppen är liten. Kommunerna nämner bland annat att det är svårt att bygga upp eget stöd för målgruppen och att få kontinuitet i arbetet och skapa resurser specifikt för detta behov. Som lösning på dessa utmaningar föreslår kommunerna samordning eller samverkan med andra stadsdelar och/eller kommuner. En kommun säger att just gruppverksamhet är deras främsta utmaning:

> *”Gruppverksamhet, då det är svårt att få ihop en grupp i mindre kommuner samt ha kompetens för gruppverksamhet. Samverkan måste till med fler kommuner”.*

Att få kännedom om barnen

Kommunerna säger att mörkertalet är stort (antal barn i målgruppen) och att det dessutom är svårt att få kännedom till barnen. Om de inte är aktuella hos socialtjänsten så krävs information från exempelvis Kriminalvården eller andra. De nämner även att det ibland är regelverket kring sekretess som gör det svårt för dem att samarbeta tillsammans med Kriminalvården.

Förslag på lösningar på denna utmaning är att Kriminalvården som rutin kontaktar socialtjänsten när en förälder frihetsberövas eller att socialtjänsten på något annat sätt skulle få information om dessa barn samt att samverkan borde bli bättre mellan socialtjänst och Kriminalvård.

Föräldrar och umgänge

En annan utmaning som nämns är relationen mellan barn och förälder när det finns olika förutsättningar och viljor. Exempelvis kan det vara svårt att få till trygga och fungerande umgängen när barnen vill ha umgänge. Även ett långt geografiskt avstånd kan försvåra både barnets umgänge med föräldern och själva samarbetet med föräldern.

Det kan också vara svårt att hitta en person som barnet är trygg med, som kan följa med vid besök. Eller så kan det handla om att den frihetsberövade föräldern är vårdnadshavare och inte tillåter att barnet ska få delta i olika grupper. Ytterligare en utmaning som nämns här är när barnen inte vill eller vägrar träffa sin förälder (eller båda sina föräldrar).

Övriga utmaningar

Några övriga utmaningar som nämns av enskilda kommuner är att det behövs ett bättre samarbete mellan socialtjänst och skola – inte minst för att barnen ska våga prata om sin situation.

I de fall en förälder har utövat våld mot den andra föräldern blir balansen mellan skyddsaspekten och barnets rätt till båda sina föräldrar en utmaning. Slutligen säger en kommun så här:

> *”I samband med att föräldern kommer ut står de inför stora utmaningar i att skapa en ny och fungerande tillvaro. Barnets framtid påverkas i hög grad av vilket stöd föräldern får. Får till exempel föräldern inget boende är det svårt att få insatser till stöd för barnet att fungera”.*

Behov av kunskapsstöd

Kommunerna fick avslutningsvis en fråga om de inom socialtjänsten upplever att det finns ett behov av förstärkt kunskapsstöd när det gäller behoven hos målgruppen barn/ungdomar med frihetsberövade föräldrar? Det var 64 procent av kommunerna som svarade ja på frågan.

Tabell 10. Behov av kunskapsstöd

	Antal	Andel (%)
Ja	61	63
Nej	17	18
Vet inte	18	19
Totalt	**96**	**100**

De som svarat ja kunde kommentera hur kunskapsstödet borde utformas och vilket innehåll det borde ha. Kommunerna lyfter fram följande:

- Socialtjänsten behöver få veta om ett barn har en förälder som är frihetsberövad. Då kan insatser erbjudas inom t.ex. öppenvården.
- Information om dessa barns behov och situation bl.a. kring hur viktigt det är att barnen får fortsätta att träffa föräldern även om hen sitter i fängelse.
- Kunskapsunderlag kring hur barn påverkas av att ha en frihetsberövad förälder - risk och skydd. Åldersspecifik information.
- Kunskapsstödet bör innehålla beskrivningar av de specifika behov dessa barn har och hur dessa kan bemötas på bästa sätt
- Råd om hur socialtjänsten kan arbeta och ge stöd och om framgångsrika insatser för målgruppen
- Socialtjänsten behöver mer kunskap kring hur Kriminalvården arbetar och Kriminalvården behöver också se barnens behov.

En kommun nämner att de ser många varianter på orsak till frihetsberövande. Brott utifrån en familj/släkt med kriminell livsstil, narkotikabrott, våld i familjen, gängkriminalitet. Och att det därför behövs en komplex kunskap och att det blir individuella bedömningar. Kommunen nämner vidare att det därför är bra att det finns en specialiserad förening som stöd.

Några konkreta exempel på stöd som efterfrågas:

- En utbildning i bemötande och vilka behov dessa barn har.
- Utbildningsfilmer är bra för då kan gruppen titta på dessa tillsammans.
- En föreläsning då och då för att uppmärksamma barnen och riskerna.
- Skrifter och digitala hjälpmedel.
- Stöd liknande det som finns i Trappan eller för barn till missbrukare (vilket ju också är vanligt i denna målgrupp)

Samverkan med Kriminalvården

Några kommentarer handlar också om samverkan med Kriminalvården och deras arbete. Exempelvis att kommunen behöver tydliga rutiner och förutsättningar för samarbetet med Kriminalvården och vad de kan erbjuda samt tydligare rutiner inom Kriminalvården vad gäller samarbete kring stöd till intagnas barn.

Övriga synpunkter

Kommunerna kunde lämna övriga synpunkter på området och några exempel på synpunkter är:

- Behov av ett bra bildmaterial som hjälp vid barnsamtal om häkte och anstalt.
- Detta är ett utvecklingsområde.
- En något bredare ansats hade varit mer användbar för socialtjänsten. T.ex. barn som inte bor med någon av sina föräldrar-olika typer av umgängesstöd.
- Rutin hos kriminalvården eller någon annan insats att skicka orosanmälan då föräldrar frihetsberövas, för att fånga upp dessa barn.

- Små kommuner som vår kommer i kontakt med problematiken så pass sällan att det är svårt att förankra rutiner som gäller för endast denna grupp.
- Kunskapsstöd skulle kanske behövas, både till socialtjänst, men även till förskola/skola för att upptäcka dessa barn.

Socialstyrelsens analys och bedömning av om insatserna motsvarar behoven

Socialstyrelsen har i sin analys och bedömning tagit utgångspunkt i barnkonventionen och strategin för barns rättigheter och de principer som finns där.

Vidare bygger analysen och bedömningen på socialtjänstens långtgående ansvar för att barn och unga får en trygg uppväxt samt ansvaret för att arbeta uppsökande och förebyggande för att både upptäcka och stödja barn och unga.

Socialstyrelsens övergripande bedömning är att de insatser, stöd och aktiviteter som erbjuds idag inte fullt ut motsvarar de behov som barn med frihetsberövade föräldrar kan ha.

Barn med frihetsberövade föräldrar är inte en homogen grupp och deras behov ser därmed olika ut. Omsorgsföräldern har ett stort ansvar för att tillgodose att barnet får det stöd som hen behöver, exempelvis för att kunna upprätthålla kontakten med den frihetsberövade föräldern, vilket ska bedömas utifrån barnets individuella behov och aktuella situation. Även andra aktörer har ett ansvar att förebygga att barn riskerar att fara illa, exempelvis skolan och hälso- och sjukvården. Därför behöver även dessa aktörer ha kunskap om målgruppen.

För vissa barn kanske stöd av organisationer inom civilsamhället är det alternativ som bäst motsvarar barnens behov. Organisationerna behöver därför både ha en geografisk spridning och vara väl utbyggda för att vara tillgängliga för alla.

Vissa barn med frihetsberövade föräldrar kan också behöva särskild hjälp av socialtjänsten. De verksamheter som möter familjer – både barn och vuxna (frihetsberövade föräldrar respektive omsorgsföräldrar) – har ansvar för att uppmärksamma dessa barns behov samt för att antingen själva erbjuda familjerna stöd eller länka dem vidare till rätt stöd.

I kartläggningen har Socialstyrelsen uppmärksammat några områden där stödet till barnen kan utvecklas för att bättre möta de behov som finns. Socialstyrelsen anser att följande områden behöver utvecklas:

- Barns rätt till information om det stöd som finns.
- Tillgången till stöd för alla barn i Sverige.
- Socialtjänstens stöd till målgruppen.
- Barns rätt till kontakt med den frihetsberövade föräldern.
- Samverkan mellan aktörer inom olika verksamheter som rör barn för att stärka barnets rättigheter.
- Stöd till barn i extra sårbara situationer.
- Kunskap om målgruppen.
- Trygghet och utveckling för barn som medföljer på anstalt.

Barns rätt till information om det stöd som finns

För att det ska vara möjligt för barn att söka stöd på egen hand behöver de få tillgång till information om det stöd som finns att få i samhället och som är utformad på ett åldersadekvat sätt.[5] Det är också viktigt att barnets omsorgsförälder känner till det stöd som finns, särskilt vad gäller de yngre barnen, så att denna sedan kan uppmuntra och hjälpa barnet när det blivit äldre att själv söka stöd. Information behöver därför också nå fram till barnets omsorgsförälder, till exempel via Kriminalvården, primärvården och socialtjänst.

Socialstyrelsen anser dock att barn med frihetsberövade föräldrar inte ska vara beroende av att omsorgsföräldern söker stöd åt barnet. Här har olika aktörer runt barnet – såsom skola, förskola, fritidshem och elevhälsovård – ett delat ansvar att på olika sätt informera i olika kanaler om vilka möjligheter till stöd som finns. Det kan exempelvis ske via annonsering och information på internet, i skolor och på andra platser där barn och unga befinner sig.

Kommunernas webbplatser behöver också innehålla information om det stöd som finns för dessa barn, till exempel med länkar till Bufff eller andra ideella organisationer med samma syfte, till andra barnrättsorganisationer samt till Kriminalvårdens webbplats Insidan.

Tillgången till stöd för alla barn i Sverige

En del barn med frihetsberövade föräldrar har kontakt med socialtjänsten och på så vis kan deras behov av stöd uppmärksammas. Andra barn kommer aldrig till socialtjänstens kännedom, men kan få stöd av den ideella sektorn.

Flera aktörer i denna kartläggning nämner att målgruppen hellre vänder sig till ideell sektor för stöd, men dessa verksamheter finns bara i vissa regioner. Den ideella sektorn kan därmed fylla ett behov – även för socialtjänsten att hänvisa till.

Det har framkommit att kommunala föreningsbidrag, vilka bland annat bygger på föreningarnas medlemsantal och aktiviteter, inte ger tillräckligt hållbara förutsättningar för finansiering av den här typen av verksamhet. I den här kartläggningen lyfter en av Bufff:s lokalföreningar fram sitt idéburna offentliga partnerskap (IOP) med kommunen som exempel på hur man kan ge bättre förutsättningar till en långsiktig och hållbar verksamhet.

Socialstyrelsen anser att förutsättningarna för de ideella organisationerna behöver stärkas genom att formerna för samarbete mellan kommuner och ideell sektor utvecklas.

[5] Jfr 11 kap. 10 § SoL och Barnkonventionen Artikel 12.

Det kan till exempel handla om

- olika former av förenings- eller verksamhetsbidrag
- att ingå avtal såsom idéburet offentligt partnerskap
- att samarbeta regionvis med andra kommuner
- andra lokala lösningar.

Socialstyrelsens uppfattning är att statliga medel skulle kunna bidra till att alla barn i Sverige får tillgång till ett utbyggt stöd – antingen lokalt eller på distans. Möjligheterna till lokalt stöd i dag är varierande över landet, så genom att öka tillgängligheten till nationellt stöd ökar samtidigt barnens möjlighet till en mer likvärdig hantering av sin situation.

Socialtjänstens stöd till målgruppen

Inom hela socialtjänsten behöver det finnas kunskap och kompetens om målgruppen (barn med frihetsberövade föräldrar) samt om de behov av stöd som dessa barn och deras föräldrar kan ha. Detta för att barnen ska uppmärksammas, få erforderligt stöd och vid behov kunna länkas till riktat stöd – exempelvis inom den ideella sektorn.

I majoriteten av kommunerna saknas förebyggande eller uppsökande verksamhet för barn med frihetsberövade föräldrar. De flesta kommuner saknar även specifikt stöd till målgruppen.

Socialstyrelsens uppfattning är att stöd till barnen exempelvis skulle kunna rymmas inom ramen för det anhörigstöd som finns i kommunerna, alternativt inom ramen för andra serviceinsatser eller öppna verksamheter. På så vis kan både barn och omsorgsförälder erbjudas stödsamtal och vid behov kan de hänvisas till annat utvidgat stöd.

Barn med frihetsberövade föräldrar har uttryckt att det viktigaste för att kunna bemästra situationen (med en frihetsberövad förälder) är att få möjlighet att fortsätta leva sitt liv så oförändrat som möjligt. Barnen vill fortsätta göra ”vanliga” saker, få stöd att klara skolan och behålla sina fritidsaktiviteter. Ett riktat och individanpassat stöd till barnet kan både bidra till att

- minska stigma och socialt utanförskap
- förebygga psykisk ohälsa
- minska risk för eget kriminellt beteende.

Socialtjänsten behöver här ha ett helhetsperspektiv på barnets behov och det sammanhang barnet lever i.

Vidare är omsorgsförälderns förmåga att stötta barnet en nyckelfaktor för barnets hantering av en förälders frihetsberövande. I vissa fall kan det viktigaste för barnet vara att omsorgsföräldern får stöd, till exempel med att hantera den förändrade livssituationen, såsom ekonomisk stress som kan uppstå när en förälder blir frihetsberövad. Omsorgsföräldrar har i en undersökning uttryckt att det särskilt är vid två tidpunkter som familjen behöver stöd: dels i samband med gripandet, dels i samband med frigivning [5].

För den frihetsberövade föräldern kan föräldraskapsstöd vara brottsförebyggande och i förlängningen även bidra till färre återfall i brott.

Sammantaget kan ett individanpassat stöd till berörda familjemedlemmar bidra till en förbättrad livssituation – såväl här och nu som i framtiden genom att förebygga att samma problematik förs vidare till nästa generation.

Barns rätt till kontakt med den frihetsberövade föräldern

Barnets bästa ska alltid vara utgångspunkten vad gäller kontakten med den frihetsberövade föräldern. Barn har rätt att ha kontakt med och träffa sin frihetsberövade förälder – men barnet kan också ha rätt att säga nej till detta.[6] Vidare behöver barnet tillgång till information och stöd för att kunna fatta självständiga beslut i denna fråga.

Barnets kontakt med föräldern kan ske på olika sätt, till exempel per telefon, i besök på anstalten eller i samband med permissioner. Inför besök på anstalt är det viktigt att barnet får god förberedelse hur detta kommer att gå till.

Omsorgsföräldern har ett långtgående ansvar för att kontakten med den frihetsberövade föräldern utformas på ett sätt som är bra för barnet. För att kunna försäkra sig om detta kan omsorgsföräldern behöva stöd från både socialtjänst, Kriminalvården eller de ideella organisationer som har kompetens i frågan.

Faktorer som kan påverka kontakten

Socialstyrelsen har identifierat ett antal riskfaktorer, vilka kan påverka barnets möjligheter att hålla kontakt med den frihetsberövade föräldern:

- Oenighet mellan barnets föräldrar om vad som är barnets bästa.
- Ekonomiska svårigheter att genomföra besök på grund av långa geografiska avstånd.
- Avsaknad av lokala ideella organisationer som kan bistå vid anstaltsbesök.
- Föräldrars misstro mot socialtjänstens stöd kan medföra att socialtjänstens möjlighet att bistå familjen i kontakt med föräldern inte kommer barnet till del.
- Svårigheter för Kriminalvården att avgöra vad som är barnets bästa i frågan om kontakt och besök på anstalten.
- Anstalter som saknar praktisk erfarenhet och anpassad miljö för att ta emot barn.

[6] Jfr 6 kap. 2a § föräldrabalken och Barnkonventionen Artikel 9.

Samverkan mellan aktörer inom olika verksamheter som rör barn för att stärka barnets rättigheter

Socialtjänsten har ett huvudansvar för att samverkan kommer till stånd och har därför en samordnande och pådrivande roll för att barns och ungas behov ska kunna tillgodoses (5 kap. 1a § SoL).

Från flera aktörer framkommer betydelsen av – och ibland också bristen på – en bra samverkan mellan Kriminalvården och socialtjänsten. Det handlar dels om när barnen ska uppmärksammas i vissa fall genom en orosanmälan, dels om när barnen senare är kända av bägge parter när barnet exempelvis kan behöva hjälp med att hålla kontakten med sin förälder genom besök eller vid permission.

Enligt enkätsvaren från kommunerna står polisen och Kriminalvården för 47 respektive 48 procent av kontaktvägarna till socialtjänsten när det gäller kännedom om barnen till frihetsberövade föräldrar. Det är därmed angeläget att dessa myndigheter både har kunskap om målgruppen och bra samarbetsformer. Kriminalvården behöver exempelvis ta reda på om en frihetsberövad person är förälder och samtidigt vara uppmärksam på signaler från barnet – till exempel om barnet behöver stöd från socialtjänsten eller någon annan aktör. Detta eftersom det finns en ökad risk för utsatthet för barnet när en förälder är frihetsberövad.

I dessa fall kan Kriminalvården konsultera socialtjänsten för samråd i frågan. Om uppgifterna om barnet är avidentifierade så är det tillåtet att samråda i ett enskilt ärende. Däremot kräver utbyte av information om personliga förhållanden i identifierade ärenden antingen att den enskilde samtycker eller att utbytet är möjligt med hänsyn till rådande sekretesslagstiftning.

Att samråda i avidentifierade ärenden kan även vara aktuellt för andra aktörer, såsom barnavårdscentral (BVC), barn- och ungdomspsykiatri (BUP), skolan och andra miljöer där det finns möjlighet att upptäcka att ett barns förälder frihetsberövats efter samtal med barnet. Även för dessa aktörer gäller både anmälningsskyldigheten och möjligheten att rådfråga socialtjänsten.

Socialstyrelsen anser att samverkan mellan kommunerna, Kriminalvården, polisen och andra aktörer kan behöva utvecklas. Detta för att säkerställa att barnen får den information och det individanpassade stöd som de har rätt till.

Stödet till barn i extra sårbara situationer

Flera aktörer lyfter att det finns barn i extra sårbara situationer inom målgruppen. Exempelvis barn som har blivit familjehemsplacerade på grund av att föräldern är frihetsberövad och som också behöver både känslomässigt och praktiskt stöd att hantera den specifika situation som det innebär att ha en frihetsberövad förälder. Där kan det krävas en bättre samordning mellan familjehem och socialtjänsten.

Vidare så nämns barn som har en förälder frihetsberövad utomlands eller barn som är brottsoffer, där föräldern är frihetsberövad på grund av brott mot barnet eller annan familjemedlem.

Ytterligare en grupp barn som behöver större uppmärksamhet är barn med en frihetsberövad *familjemedlem* – det vill säga inte barnets förälder utan ett syskon, en styvförälder eller någon annan närstående.

Socialstyrelsen anser därmed både att kunskaperna behöver öka och arbetssätten behöver utvecklas för att uppmärksamma och stödja barn i extra sårbara situationer inom gruppen barn med frihetsberövade föräldrar.

Kunskapen om målgruppen

De flesta aktörer i kartläggningen framför att det saknas statistik om hur många barn som finns i målgruppen. Detta kan leda till ett osynliggörande av målgruppen och att inte nödvändiga prioriteringar görs samt att resurser inte avsätts.

Socialstyrelsen anser att specifik kunskap om målgruppen behövs hos samtliga personer som möter barn i sin profession. Detta för att kunna uppmärksamma barnens behov och lotsa till det stöd som finns.

Trygghet och utveckling för barn som medföljer på anstalt

Inom ramen för kartläggningen har Socialstyrelsen uppmärksammat vad flera aktörer nämner som ”otydligheter i ansvarsfrågan vad gäller barn som medföljer sin frihetsberövade förälder på anstalt”. Enligt Kriminalvården är det problematiskt att socialtjänsten inte följer upp barnets utveckling efter att det initiala beslutet om medgivande till vistelse på anstalt är fattat.

Detta har även uppmärksammats i en tidigare undersökning, där en av slutsatserna är att Kriminalvården behöver driva frågan om samverkan centralt tillsammans med socialtjänsten. Detta gäller barnrättsfrågor i allmänhet och barn som följer med i anstalt i synnerhet [9].

Socialstyrelsens uppfattning är att det behövs mer kunskap om vad som skulle behöva utvecklas för att stärka tryggheten och en gynnsam utveckling för de barn som medföljer på anstalt.

Jämställdhetsperspektiv

I uppdraget till Socialstyrelsen skulle ett jämställdhetsperspektiv särskilt beaktas i behovsbedömningen. Myndigheten har därför i alla sina kontakter med berörda aktörer frågat om de uppmärksammat några skillnader i behov hos flickor respektive pojkar som har en frihetsberövad förälder. Varken kommunerna eller andra aktörer har dock uppmärksammat några skillnader. Inte heller de ideella organisationerna eller Kriminalvården har tydliga erfarenheter eller kunskap om detta.

I och med detta anser Socialstyrelsen att det behövs fördjupad kunskap på detta område. Det behöver även uppmärksammas i eventuella framtida arbeten kring kunskapsstöd till socialtjänsten.

Analys av om socialtjänsten har behov av stöd

Socialstyrelsens bedömning är att socialtjänsten har behov av kunskapshöjande insatser. Detta för att bättre kunna tillgodose de behov som barn med frihetsberövade föräldrar har.

De kunskapshöjande insatserna behövs både för att kunna erbjuda likvärdigt stöd över hela landet och för att utveckla det stöd som erbjuds idag. Kunskaperna behöver öka dels inom de av socialtjänstens verksamheter som arbetar direkt med barn, dels inom verksamheter som kommer i kontakt med barnens föräldrar (såsom försörjningsstöd och beroendeenheter).

En av de främsta utmaningarna som kommunerna nämner i arbetet med målgruppen är resursbrist och även kunskapsbrist – kopplat till att målgruppen är liten. Kommunerna nämner bland annat att det är svårt att bygga upp eget stöd för målgruppen och att få kontinuitet i arbetet och skapa resurser specifikt för detta behov. Dessa ärenden kan förekomma mycket sällan, framför allt i små kommuner, vilket gör behovet av tillgängligt stöd för arbetet med målgruppen extra viktigt.

Drygt 60 procent av kommunerna önskar kunskapsstöd om målgruppen. Främst handlar det om att få mer kunskap om vilka behov barnen har samt hur man framgångsrikt kan arbeta med målgruppen.

Även andra aktörer, exempelvis Kriminalvården och Bufff, lyfter att socialtjänsten kan behöva mer kunskap om målgruppen. De lyfter även att samarbetet mellan olika aktörer på området kan behöva utvecklas. Kunskapshöjande insatser kan bidra till att identifiera och förbättra samarbetet mellan socialtjänsten och relevanta aktörer – såsom Kriminalvård, hälso- och sjukvård, skola samt de ideella organisationer som har kompetens och ett utvecklat stöd för målgruppen.

De barn som har frihetsberövade föräldrar men som inte är aktuella för utredning eller insatser för egen del inom socialtjänsten, behöver i ännu större utsträckning få information om vart de kan få stöd hos exempelvis ideella organisationer. Även här kan kunskapshöjande insatser ge socialtjänsten stöd, till exempel i hur de inom ramen för sitt förebyggande uppdrag kan samarbeta med andra aktörer och via dessa nå ut med information till barn och föräldrar om var stöd finns att få.

Socialstyrelsen anser även att det finns behov av särskild kunskap inom socialtjänsten om barn som följer med sin frihetsberövade förälder till anstalt.

Socialstyrelsen har just nu två pågående arbeten med viss betydelse för denna målgrupp (barn med frihetsberövade föräldrar):

- Socialstyrelsen kommer att publicera ett kunskapsstöd för umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar i februari 2019. I denna nämns barn med frihetsberövade föräldrar och kort information om var stöd finns att få.

- Socialstyrelsen har påbörjat en förstudie om målgruppsanpassad information till barn och unga i socialtjänsten. Förstudien ska jämföra de behov av information som barn och unga har såväl i som inför sin kontakt med socialtjänsten.

Referenser

1. Hämtad 2018-11-09 från Kriminalvårdens webbplats https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/.
2. *Utvärdering av statsbidraget till vissa organisationer inom det sociala området.* Elektronisk resurs. Stockholm: Socialstyrelsen; 2018.
3. *Barn med frihetsberövade föräldrar. En kunskapsöversikt.* Stina Michelsson. Bufff (f.d. Bryggan) Stockholm; 2013.
4. *Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider.* Stockholm; Socialstyrelsen; 2013.
5. *Barn med frihetsberövade föräldrar. Resultat från EU-studien COPING med fokus på Sverige.* 2013. Kriminalvården. Anne H. Berman, Richard Steinhoff, Niina Koivumaa.
6. *Mor i fängelse – mödrar och barn berättar. En analys av ungdomars resiliens-process.* Björkhagen Turesson, A. Göteborgs universitet, Göteborg. 2009.
7. *Sagor som skapar skillnad. En utvärdering av Godnattsagor inifrån.* Björkhagen Turesson, A. Malmö. 2011.
8. *På båda sidor av muren men alltid på barnets sida.* Lisbeth Lindahl. FoUiväst.gr. Göteborg. 2018.
9. *Barn på Sagsjön.* Göteborg. 2014.
10. *Barn med frihetsberövade föräldrar.* Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen. Norrköping.1998.

Bilaga 1. Kvalitetsdeklaration

Syfte

Syftet med enkäten är att ta reda på vilka specifika insatser som socialtjänsten erbjuder dessa barn och vad som eventuellt saknas. Vilka framgångsfaktorer respektive utmaningar som finns samt att få ta del av information; om socialtjänsten behöver kunskapsstöd i frågan.

Genomförande av enkätundersökning

Projektledaren tillsammans med en sakkunnig bestämmer vilka frågor som bör ställas för att besvara frågeställningen. Frågekonstruktören utformar därefter frågorna i samarbete med projektledaren. Socialstyrelsen har inför utformandet och genomförandet av enkäten samrått med Sveriges Kommuner och Landsting, i enlighet med förordning (1982:668) om statliga myndigheters inhämtande av uppgifter från näringsidkare och kommuner.

Enkäten omarbetades av frågekonstruktören och projektledaren med hänsyn till SKL:s synpunkter. Därefter testas enkäten av utsedda testpersoner. Antal frågor i enkäten är 22 (inkl. introduktions text) stycken. Projektledare för undersökningen var Åsa Borén, U/UV. Kontaktpersoner från SMS-gruppen var Claes Falck, frågekonstruktör, och Maria Morko, statistiker.

Referenstider

Undersökningen referensperiod är främst augusti 2016 till september 2018.

Objekt och population

Målpopulationen är den population som statistiken avser.
Denna undersökning har vänt sig till kommuner/stadsdelar med ett ansvarsområde inom socialtjänsten för barn- och ungdomsvård. De ansvariga inom socialtjänsten svarar för de barn- och ungdomar som har minst en förälder i fängelse.

Datainsamling

Datainsamlingen har genomförts via en webbenkät. Ett informationsbrev skickades till hälften av samtliga kommuner i riket via e-post. I e-posten bifogades även enkätformuläret (se bilaga 1a och 1b). Datainsamlingen pågick 2018-08-13 till 2018-09-17.

Urvalsförfarande

Undersökningen genomfördes via ett urval som skapades genom ett stratifierat obundet slumpmässigt urval. Totalt består urvalet av 153 kommuner/stadsdelar som har slumpats fram med hjälp av två stratifieringsvariabler, befolkningsstorlek och geografisk område.

Befolkningsgruppstorlek

Den första stratifieringsvariabeln är befolkningsstorlek.

Uppdelningen har utförts enligt SKL:s definitioner av när en kommun räknas som landsbygd, mindre stad/tätort/ större stad och storstad (SKL, 2017). För att genomföra dessa uppdelningar har befolkningsstatistik (SCB, 2018) hämtas från SCB med de uppgifter som skatteverket lämnar in om folkbokförda personer i Sverige.

Storleken på befolkningen delas in enligt SKL:s fyra huvudgrupper.

- Färre än 15 000 invånare: landsbygdskommuner mindre än 15 000 invånare i den största tätorten, lågt pendlingsmönster (mindre än 30 procent).
- 15 000–39 999 invånare: mindre stad/tätort minst 15 000 och mindre än 40 000 invånare i kommunens största tätort.
- Större stad: 40 000 - 199 999 invånare: större stad minst 40 000 och mindre än 200 000 invånare i kommunens största tätort.
- Storstäder - kommuner med minst 200 000 varav minst 200 000 invånare i den största tätorten.

Förändringar jämfört med tidigare indelning

SKL:s nya uppdelning består av nio grupper fördelade på fyra huvudgrupper och är en omarbetning av SKL:s tidigare kommungruppsindelning från 2011 då med endast 3 stora huvudgrupper. Den nya indelningen baseras på tätortsstorlek, närhet till större tätort och pendlingsmönster. Grupperna storstad och större städer bygger nu på antal invånare i den största tätorten i kommunen istället för som tidigare, invånarantalet i hela kommunen. En ny grupp, mindre stad/tätort, har tillkommit och pendlingsmönstren i omkringliggande kommuner har fått ökad betydelse. Gruppen kommuner i tätbefolkad respektive glesbefolkad region har utgått.

Geografiskt område

Den andra stratifieringsvariabeln är geografisk område. Varje kommun och stadsdel har delats in i fyra olika grupper med hänsyn till kommunens geografiska placering i landet: norra, mellersta, södra-mellersta och söder.

Figur 1: Sveriges karta, 21 län har delats upp i fyra grupper, norra, mellersta, södra-mellan och södra Sverige.

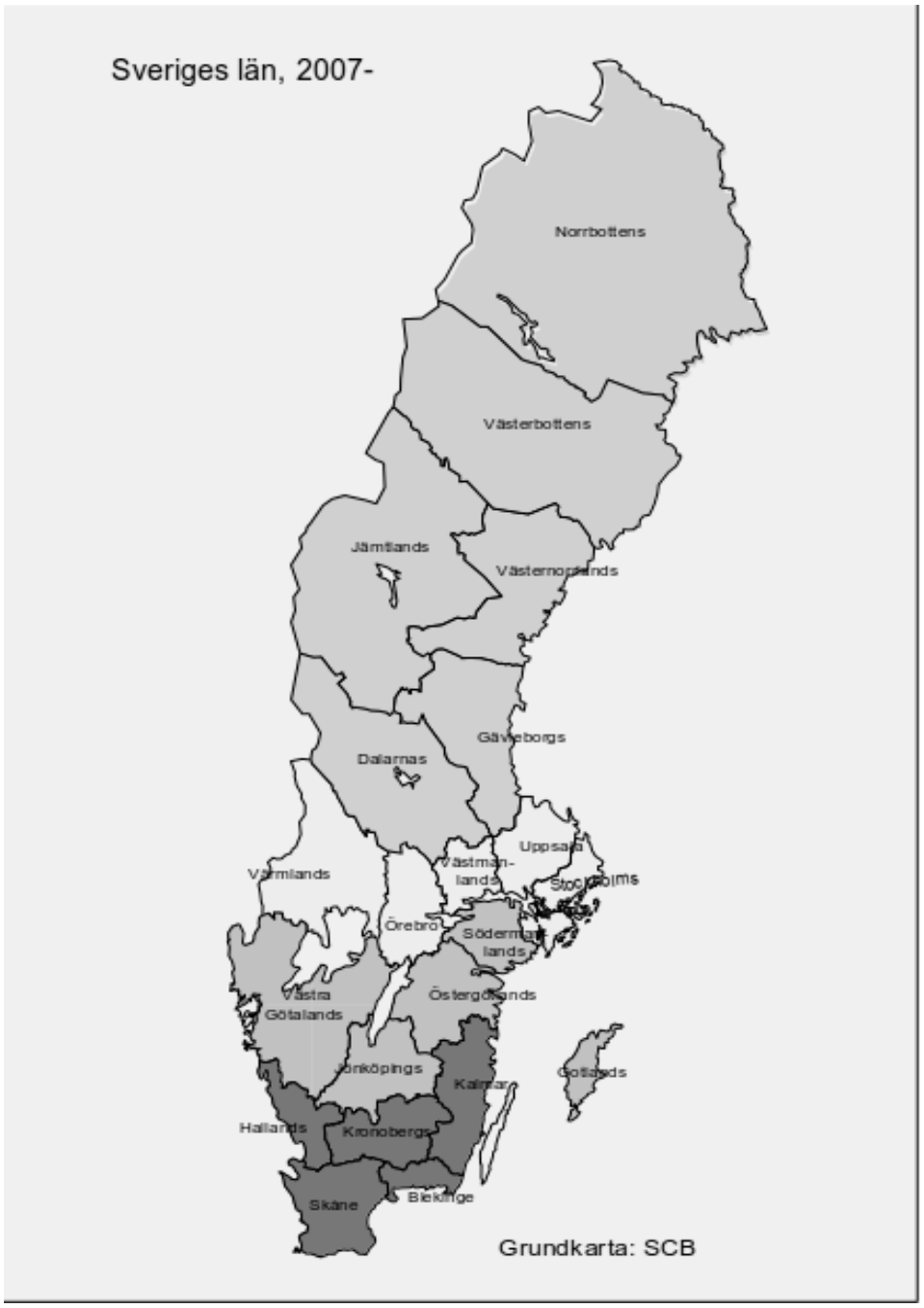

Figur 1: Grundkarta SCB (SCB, 2018)

Tabell 1: det finns ca 5 län per geografiskt område, med antal kommuner.
Geografiskt

Tabell 1: län fördelade i fyra geografiska områden

Geografiskt område	Län	Antal län	Antal kommuner
1. Söder (Grön)	Kalmar Kronoberg Halland Blekinge Skånelän	5	32
2. Södra-mellersta (Grå)	Gotland Västra Götaland Östergötland Södermanland Jönköping	5	45
3. Mellersta (Gul)	Stockholm Uppsala Västmanland Örebro Värmland	5	42
4. Norr (Orange)	Dalarna Gävleborg Västernorrland Jämtland Västerbotten Norrbotten	6	34
Totalt		21	153

Tabell 2: Kommunerna är fördelade i 14 stratum, med likadana egenskaper inom varje stratum efter befolkningsstorlek och geografiskt område.

Totalt var det 153 kommuner som drogs med i urvalet. De 160 kommuner som slumpades bort är de inom parantes (.).
Sannolikheten för en kommun att komma med i urvalet ökar om dess egenskaper är unika i jämförelse med de andra kommunerna med hänsyn till befolkningsstorlek och geografisk område, som beräknas inom varje stratum. Kategorin invånare med 200 000 eller fler finns endast i södra och mellersta Sverige. Dessa två kommuner är Enköping (Uppsala län) med en befolkningsstorlek på 215 762 invånare och Malmö (Skåne län) med 329 903 invånare i landet.

Urval

Tabell 2: fördelningen över samtliga kommuner som delats upp i olika stratum.

	Geografisk spridning i landet					
Befolkningsstorlek	**Söder**	**Södra-mellan**	**Mellersta**	**Norra**	**Antal**	**Andel%**
1. Färre än 15 000 invånare	10 (11)	21(24)	14(14)	20(21)	65(70)	42
2. 15 000 - 39 999 invånare	14 (14)	12(13)	11(9)	9(9)	46(45)	30
3. 40 000 - 199 999 invånare	7(7)	12(13)	16(5)	5(5)	40(30)	26
4. 200 000 invånare eller fler	1(.)	.(.)	1(.)	.(.)	2(0)	1
Totalt	32(32)	45(50)	42(43)	34(35)	153(160)	100

Statistiska mått

Resultatet redovisas på antal och andelsuppgifter av de svarande kommunerna.

Redovisningsgrupper

Undersökningens resultat redovisas på hela riket, län och befolkningsstorlek.

Svarsfrekvens

Tabell 3: det var 96 kommuner och stadsdelar som besvarade enkäten.
Det ger en svarsfrekvens på 63 procent. Svarsfrekvensen är 0 procent i Uppsala län.

Svarsfrekvens

Tabell 3: kommuner och stadsdelar som svarat på enkätundersökningen.

Län	avslutat	Inte avslutat
Blekinge	2	4
Dalarna	5	11
Gävleborg	2	5
Halland	2	2
Jämtland	1	2
Jönköping	4	7
Kalmar	3	4
Kronoberg	4	4
Norrbotten	5	6
Skåne	15	18
Stockholm	11	19
Södermanland	4	6
Värmland	7	9

Län	avslutat	Inte avslutat
Uppsala	0	3
Västerbotten	5	8
Västernorrland	1	2
Västmanland	2	4
Västra Götaland	15	26
Örebro	5	7
Östergötland	3	6
Totalt	96	57

Tillförlitlighet

Vid ologiska svar har objekt kontaktats för att på så sätt få möjlighet att ändra dessa ologiska svar till korrekta svar. Öppna svar har granskats för att se att dessa överensstämmer med övriga svar. Enkäten har konstruerats med projektledare, enkätfrågekonstruktör och en statistiker.

Osäkerhetskällor

Ramtäckning

Täckningsfel kan bestå av under- och övertäckning. Undertäckning innebär att det finns individer som ingår i populationen men inte ingår i urvalsramen. Vid övertäckning finns personer i urvalsramen som inte ingår i populationen. Det går inte förneka att det finns en risk för eventuella täckningsfel även vid ett stratifierat urval.

Mätfel

I samband med datainsamlingen kan slumpmässiga och systematiska fel uppstå, dessa kallas mätfel. De svar som ges kan vara osäkra eller felaktiga. De kan även bli fel på grund av att de som svarar har missuppfattat frågan. Det finns en rad olika källor till dessa fel, bl.a. mätinstrumentet, informationssystemet och insamlingssättet.

För att minska risk för mätfel har enkäterna skapats med hjälp av enkätkonstruktör, pilotundersökning samt i samråd med SKL.

Bortfall

Bortfallet består dels av de kommuner och stadsdelar som inte besvarat enkäten eller att de inte har avslutat. Om bortfallet skiljer sig från de svarande, med avseende på undersökningsvariablerna, så kan skattningarna som grundar sig på enbart de svarande vara skeva. Eftersom ingen av de tre kommunerna i Uppsala län har avslutat enkäten, räknas det som bortfall. Det finns två kommuner, Gävle och Sollefteå som nästan har svarat på hela enkäten förutom på de två respektive tre sista frågorna. Dessa kommuner räknas också som bortfall.

Tabell 4: totala bortfallet är 37 procent. Inte påbörjat avser de kommuner och stadsdelar som inte svarat på enkäten. Dessa räknas som bortfall. Påbörjat (inte avslutat) avser de kommuner och stadsdelar som har påbörjat enkäten men inte avslutat. Dessa svar får därmed inte användas och räknas som bortfall.

Bortfall

Tabell 4: bortfall 37 %

Enkät	Antal	Andel %
Påbörjat (inte avslutat)	23	15
Inte påbörjat	34	22
Totalt bortfall	57	37

Källa: Survey Generator

Bearbetning

Vid den manuella och maskinella bearbetningen av datamaterialet kan bearbetningsfel uppstå. Då insamlingen skett via en webbenkät med fasta alternativ bör registreringsfelet var litet.

För att förhindra fel vid bearbetning har stickprov av varje programmeringsdel testats mot faktiska värden. Resultaten har även kontrollerats med avseende på rimlighet.